

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Mersiha Bešlić

**ETIKA V TABLOIDIH – DA ALI NE?
ŠTUDIJA PRIMERA BESEDILA V TABLOIDU DIREKT**

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Mersiha Bešliagić

Mentorica: izr. prof. dr. Melita Poler Kovačič

Somentorica: izr. prof. dr. Monika Kalin Golob

**ETIKA V TABLOIDIH – DA ALI NE?
ŠTUDIJA PRIMERA BESEDILA V TABLOIDU DIREKT**

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

ZAHVALA

Želim se zahvaliti svojim profesoricama in mentoricama dr. Meliti Poler Kovačič in dr. Moniki Kalin Golob za vso pomoč in potrpežljivost pri nastajanju diplomskega dela.

ETIKA V TABLOIDIH – DA ALI NE? ŠTUDIJA PRIMERA BESEDILA V TABLOIDU DIREKT

Temeljni cilj tega diplomskega dela je iskanje tiste meje, pred katero se morajo ob pisanju senzacionalističnih novinarskih prispevkov ustaviti tudi tisti avtorji, ki zgodbe objavljajo v tabloidnih časnikih. Osrednji del naloge je »škandalozni« prispevek, objavljen 15. septembra 2005 v prvi številki takrat najnovejšega slovenskega dnevnika *Direkt*. V njem avtor prispevka piše o domnevni spolni zlorabi, ki naj bi jo zagrešila znana slovenska slikarka. Analiza, ki sem jo opravila na podlagi številne prebrane literature s področja novinarske etike in sledeč smernicam, zapisanim v Kodeksu novinarjev Slovenije, je pokazala, da je avtor pri pisanju povsem obšel načelo človekoljubnosti, ki od njega zahteva, da osebe, o katerih piše, obravnava kot cilje same po sebi, in ne kot sredstvo za doseg ciljev, kakršni koli naj že bodo. Ne le etična, tudi jezikovna analiza je namreč pokazala, da cilj pisanja in objave zgodbe, kot je ta, ni bil obveščanje javnosti o zanjo pomembnih zadevah, pač pa avtorjeva težnja po tem, da znano slovensko slikarko javno diskreditira in potepta njeno dostojanstvo. Preden sem opravila analizo, sem upoštevala dejstvo, da imajo tabloidne zgodbe svoje specifične značilnosti, avtorji tovrstnih zgodb pa pri pisanju sledijo povsem drugačnim pravilom, kot so značilna za resni tisk. Kljub temu sem analizo zaključila z mislijo, da mora biti tudi pri ustvarjanju senzacionalističnih zgodb človek tisto merilo, ki bo avtorje opozarjal na njihove etične dolžnosti.

Ključne besede: tabloidno novinarstvo, senzacionalizem, etično presojanje, jezikovni stil

TABLOID ETHICS – YES OR NO? CASE STUDY OF A TEXT FROM A TABLOID NEWSPAPER DIREKT

The main goal of this work is a search for that ultimate limit which has to be taken into consideration by every journalist writing sensational stories for tabloid newspapers. The central part of the work is a »scandalous« story, published on 15th September 2005 in the first number of then newly issued slovene daily – *Direkt*. In the article the author writes of a sexual abuse that was supposedly committed by a well-known Slovene painter. I conducted an analysis based on the studies of extensive journalism ethics literature and directives of the Code of conduct of Slovene journalists. The results reflected the author's utter disregard towards the principle of humanitarianism and its postulation that an individual of which the story is being written be considered as the highest end in itself and never just as means to an end, whatever the end may be. Not only ethical, the analysis of language in the article as well indicated the author's tendency towards publicly discrediting a well-known Slovene painter and trampling on her human dignity, rather than informing the public of the significant public issues. Before conducting the analysis I have taken into consideration the fact that tabloid stories have their own specific characteristics and that authors of such stories follow the rules that are completely different from those typical of broadsheets. Nevertheless I concluded the analysis with a thought that even when writing sensational stories an individual person has to be that measure which will call the attention of the authors to their ethical obligations.

Key words: tabloid journalism, sensationalism, ethical decision-making, language style

KAZALO

1.	UVOD	6
2.	TEORETSKI NASTAVKI	9
2.1	ZNAČILNOSTI TABLOIDOV	9
2.2	ŠKANDALI – ZNAČILNOSTI IN POMEN	11
2.3	RAZVOJ NOVINARSTVA – KRATEK ORIS	13
2.3.1	NOVINARSTVO KOT JAVNI SERVIS	14
2.3.2	NOVINARSTVO KOT INDUSTRIJA	16
2.4	PRAVICA JAVNOSTI DO OBVEŠČENOSTI	18
3.	TEMELJNE PREDPOSTAVKE NOVINARSKEGA POKLICA	19
3.1	RESNIČNOST	20
3.2	OBJEKTIVNOST	22
3.3	SPLOŠNE ETIČNE NORME	27
3.3.1	PRAVICA DO ZASEBNOSTI VS. JAVNI INTERES	27
3.3.1.1	JAVNI INTERES	27
3.3.1.2	ZASEBNOST	29
3.3.1.3	JAVNE OSEBNOSTI ALI NE?	30
3.3.2	ZAŠČITA MLADOLETNIKOV V MEDIJIH IN POROČANJE O DRUŽINSKIH TRAGEDIJAH	32
3.3.3	OBJAVA FOTOGRAFIJ	36
3.3.4	STEREOTIPI	40
4.	JEZIKOVNO-STILNA ANALIZA	44
4.1	OBJEKTIVIZACIJA/SUBJEKTIVIZACIJA POROČEVALSKIH BESEDIL	44
4.1.1	AKTUALIZMI	45
4.1.2	ANALIZA NASLOVJA OBRAVNAVANEGA BESEDILA	48
5.	ETIČNE TEORIJE	53
5.1	KANTOV KATEGORIČNI IMPERATIV – DEONTOLOŠKI PRISTOP	55
5.2	UTILITARIZEM	56
5.3	TEORIJA ZLATE SREDINE	57
5.4	POTTERJEV MODEL MORALNEGA PRESOJANJA	58
6.	ZAKLJUČEK	64
7.	SEZNAM LITERATURE	67

1. UVOD

15. septembra 2005 je v Sloveniji pričel izhajati novi dnevnik – Direkt. Že prva številka je javnosti postregla s škandalom. Vsaj tako je obljubljal napis v desnem kotu druge strani: »Razkrivamo pedofilski škandal desetletja v Sloveniji.« Prva stran je bralcem obljubljala »sočno« branje – znana slovenska slikarka naj bi bila osumljena spolne zlorabe vnuka in Direkt je o tem pisal. Obljubljali so celo nadaljevanje zgodbe, pa je sodišče s prepovedjo odločilo, da nadaljevanja ne bo.

Avtor spornega poročevalskega besedila je Bojan Požar – človek, ki je v letu 2005 v Slovenskih novicah objavil prispevek o zunajzakonskih »svingerskih« dejavnostih poslanca. Z objavo je v novinarskih vrstah sprožil precej debat in ugibanj o tem, ali je to, kar je storil, odraz resnega novinarskega pristopa, ali pa je vendarle prestopil meje dovoljenega. Že takrat je Požar zatrjeval, da je šlo v primeru Juri za preiskovalno novinarstvo oziroma za »uspešno novinarsko akcijo pod krinko« (*Slovenske novice*, 23. 2. 2005: 13), s katero je želel javnost opozoriti na nemoralno in nesprejemljivo početje poslanca, hkrati pa se je izgovarjal na dosledno upoštevanje določil novinarskega kodeksa (*Slovenske novice*, 9. 2. 2005: 10).

Prispevek o sumu spolne zlorabe vnuka prav tako vsebuje etične dileme, zato sem se odločila, da ga v svojem diplomskem delu podrobneje analiziram in poskušam ugotoviti, kje je meja med dovoljenim/sprejemljivim in nedovoljenim/nesprejemljivim v tabloidih. Že res, da je za tabloidni tisk značilen določen slog pisanja, ki je tu celo pričakovan (glej Kalin Golob, Poler Kovačič 2005: 295), a kljub temu menim, da obstaja meja, pred katero se ustvarjalci tovrstnih prispevkov morajo ustaviti. Kaj je torej tisto, kar bi morali tudi avtorji senzacionalističnih prispevkov upoštevati pri svojem delu? Ali res lahko zanemarijo etiko zgolj zato, ker jim to dovoljuje narava rumenega tiska?¹

Skušala bom ugotoviti, katera načela Kodeksa novinarjev Slovenije je avtor prispevka v Direktu upošteval in katerih ni. Izhodišče analize bo predpostavka, da četudi je avtor morebiti upošteval nekatera načela novinarskega kodeksa, to še ne pomeni, da je ravnal etično oziroma

¹ Ker sem želela čim bolj upoštevati tako imenovano *pravico do pozabe*, sem se v naslovu diplomskega dela izognila navedbi slikarkinega imena, a sem kljub temu poskusila oblikovati tak naslov, ki bi bil tudi brez omembe slikarkinega imena dovolj specifičen in natančen. Tudi v samem besedilu diplomskega dela sem se skušala navedbi slikarkinega imena čim večkrat izogniti in namesto tega uporabiti besedne zveze, kot je »znana slovenska slikarka« ipd.

odgovorno. Zato se pri analizi ne bom opirala zgolj na kodeks, pač pa jo bom razširila oziroma dopolnila tudi z načeli etičnih teorij in z jezikovno-stilno analizo. Slednja mi bo pomagala pokazati (dokazati), kako lahko novinarji zgolj z uporabo določenih jezikovnih sredstev prestopijo meje dovoljenega.

V prvem poglavju bom postavila nekaj teoretskih izhodišč, ki bodo osnova za nadaljnjo analizo. Navedla bom nekatere temeljne značilnosti rumenega tiska in napisala nekaj o značilnostih in pomenu škandalov (ker naj bi bil tudi analizirani prispevek škandal – vsaj tako ga označuje avtor). V nadaljevanju bom na kratko opisala razvoj novinarstva, ki je botroval delitvi novinarske dejavnosti na javni servis in industrijo novic. Menim, da je to pomembno, ker sta naloga in cilj normativnega novinarstva oskrbovanje državljanov z informacijami, ki jih potrebujejo, da bi se lahko demokratično odločali, cilj tržnega novinarstva pa je ustvarjanje takih zgodb, ki se bodo čim bolje prodajale in ustvarjale dobiček. Menim, da iz takšnega razlikovanja v ciljih izhajajo tudi različni pristopi k novinarskemu delu. Ob koncu prvega poglavja bom nekaj besed namenila pravici javnosti do obveščenosti.

Drugo poglavje namenjam temeljnim predpostavkam novinarskega poklica, ki so zapisane v Kodeksu novinarjev Slovenije. Povedala bom nekaj o konceptu resnicoljubnosti, ki je ena temeljnih predpostavk novinarskega dela, in kako jo novinarji lahko dosežejo. Drugi koncept, ki me bo zanimal v tem poglavju, bo objektivnost. Poskušala bom ugotoviti, kako se ji novinarji lahko čim bolj približajo in ali se ji je približal tudi avtor analiziranega prispevka. V nadaljevanju drugega poglavja me bo zanimalo, koliko je varovana pravica do zasebnosti v razmerju do javnega interesa, kaj je zasebnost in kdo so javne osebnosti. Skušala bom ugotoviti tudi, kako lahko novinarji zaščitijo mladoletne osebe upovedovanja, na kaj morajo paziti, ko objavljajo sporne fotografije, in kako lahko s svojim pisanjem prispevajo k ustvarjanju in ohranjanju stereotipov v družbi.

Tretje poglavje bo namenjeno jezikovno-stilni analizi prispevka. Razčlenila bom naslove prispevka in povedala, kakšne so njihove funkcije, in skušala ugotoviti, ali so v besedilu kakšne čustveno zaznamovane besede, predvsem pa skušala ugotoviti, ali avtor morda že z izborom jezika prestopa meje etičnega oziroma kako jezikovne prvine gradijo interpretacijo zapisane zgodbe.

Zadnje poglavje bom namenila trem etičnim teorijam, ki jih vidim kot dober pripomoček pri etičnem presojanju. S Kantovim kategoričnim imperativom, Millovo utilitaristično teorijo in Aristotelovo zlato sredino bom skušala razrešiti nekatere etične dileme, na katere zgolj s sklicevanjem na etični kodeks ni možno zadovoljivo odgovoriti. Pri tem bom uporabila ugotovitve iz jezikovno-stilne analize.

2. TEORETSKI NASTAVKI

Tabloidni tisk poleg nekaterih drugih razlik od resnega loči tudi senzacionalističen način poročanja. Gre za hoteno obliko naslavljanja oziroma za običajno metodo, »ki jo kot tako sprejema tudi naslovnik« (Korošec 1998: 150), torej za nekatere lastnosti, ki so za tovrstni tisk pričakovane. Kalin Golobova in Poler Kovačičeva (2005: 290) omenjata nastanek oziroma obstoj posebnih časopisov, »kjer je senzacionalistično pisanje pričakovano«. Ko bom ugotavljala, katera načela novinarskega kodeksa je avtor prispevka upošteval in katerih ni, bom, v primeru nespoštovanja nekaterih določil, morala upoštevati tudi dejstvo, da se to od avtorja »rumenih« besedil pričakuje in da je tudi zato zgodba takšna, kot je.

Nekaj besed bom v tem poglavju namenila razvoju novinarstva ter razliki med novinarstvom kot javnim servisom in novinarstvom kot industrijo. Rezultat zadnjega je t. i. tržno obarvano novinarstvo, v katerega spada rumeni tisk in za katerega veljajo drugačne zakonitosti kot za resni tisk.

2.1 ZNAČILNOSTI TABLOIDOV

Ko govori o tabloidizaciji množičnih občil, Milosavljevič (2003: 14) omenja dve ključni značilnosti: personalizacijo in »prevladujoči melodramatski okvir, ki temelji na drami, konfliktu, osebnostih in čustvih.« Ravno emocionalnost in izkustvenost zgodb je tista, ki tabloide loči od racionalnih, analitičnih resnih časnikov (Milosavljevič 2003: 15).

Ključni element tabloidnih časnikov predstavljajo t. i. ganljivke oziroma človeške zgodbe (*human interest stories*), ki vključujejo obe prej omenjeni značilnosti, osrednji položaj v njih pa zasedajo dogodki, ki vključujejo posameznike in/ali skupine, ne pa problemi (glej Milosavljevič 2003: 15). Tudi Reah (1998: 3–7) ugotavlja, da se v tabloidih najpogosteje pojavljajo zgodbe o posameznikih, najsi gre za slavne osebe ali ne, ki so napisane v bolj vsakdanjem jeziku in vsebujejo jezikovna sredstva, ki besedilo naredijo bolj privlačno/berljivo.

Za tabloidno novinarstvo je značilen senzacionalizem (Kalin Golob in Poler Kovačič 2005: 289). Jernejčičeva (2004: 10), ki se v svojem magistrskem delu *Senzacionalistično novinarstvo* podrobneje ukvarja z razvojem in pomenom senzacionalizma ter z značilnostmi rumenega tiska, opozarja na razliko med besedama *senzacionalno* in *senzacionalistično*. Senzacionalna novica je tako lahko »izredno dobra ali ekskluzivna, lahko sporoča pomembno ali izjemno vsebino« (Jernejčič 2004: 10), medtem ko je senzacionalistična novica bolj negativne narave in jo najdemo v senzacionalističnem tisku. Pri prvem tipu novic gre bolj za zgodbe o različnih izjemnih dosežkih v športu, znanosti in podobno, pri drugih pa gre za vsebine, ki so za družbo manj pomembne ali celo nepomembne in »temeljijo na čustvenem odločanju in dramatičnem zapletu« (Jernejčič 2004: 10).

Avtor senzacionalistično novico napiše z namenom, da bi bila senzacija, pri čemer pogosto pretirava in napihuje dejstva ali pa jih celo potvarja. Vsebina takšnih novic je izbrana, gre za razne škandale in konflikte, za govorice o slavnih ljudeh, gospodarske probleme in vladne težave, vse pa je bolj ali manj enostransko napisano in napolnjeno s čustvi. Ta prispevajo k večji dramatičnosti, slednja pa se lahko še poveča, če so besedilu dodani veliki in vabljeni naslovi ter šokantne fotografije (Jernejčič 2004: 10–11). Bistvo oziroma ideja senzacionalistične novice je »pritegniti pozornost, vzbuditi zanimanje, šokirati in privabiti k branju« (Jernejčič 2004: 11).

Jernejčičeva (2004: 16–17) navaja tudi lastnosti, ki so tipične za senzacionalističen tisk. Deli jih v dve kategoriji: vsebinske in vizualne značilnosti. Kot vsebinske značilnosti izpostavlja: razvedrilno funkcijo, ki je v ospredju zgodbe; neformalen, pogovorni jezik, ki je pogosto hujskaški; personalizirane in emocionalne zgodbe, pogosto mešanje mnenj in informacij ter veliko komentarjev. Teme, ki so najpogosteje v osrčju zgodbe, so zabava, seks in šport (Jernejčič 2004: 16–17), same zgodbe pa so napisane v dramatičnem in pripovednem slogu (Jernejčič 2004: 43).

Kot vizualne značilnosti senzacionalističnih zgodb avtorica navaja predvsem zunanjo podobo rumenih časnikov: tabloidna oblika časopisa, barvni tisk, kratki prispevki, fotografije (pogosto šokantne, vpadljive in nemalokrat pretresljive) ter naslovi (zbodejo bralca v oči, vabijo k branju) (Jernejčič 2004: 43).

Jernejčičeva ugotavlja še eno temeljno značilnost zgodb iz rumenih časnikov. Kot pravi (2004: 44–45), v senzacionalističnih zgodbah avtor ponavadi postavi na eno stran »dobre in nedolžne«, na drugo pa »slabe in nepoštene« ljudi. Ali kot pišeta Kalin Golobova in Poler Kovačičeva (2005: 299), »/a/vtor predpostavlja bralca kot 'poštenega Slovenca', ki ga razburja bogatenje posameznikov, neučinkovitost države, skorumpiranost odgovornih, skrita življenja na videz neoporečnih javnih oseb«. Pri tem avtor tudi imenuje nedolžne žrtve in jih definira kot take. Njihovo nedolžnost vzpostavlja tako, da v zgodbo vpleta čustva in moralne sodbe. Poleg tega se običajno postavi na stran nedolžnih in bralcem hkrati ponuja sodbo.

2.2 ŠKANDALI – ZNAČILNOSTI IN POMEN

Ker avtor prispevka, ki smo ga izbrali za študijo primera, zgodbo označuje kot škandal, si bomo v tem podpoglavju na kratko pogledali, kaj škandali sploh so, kakšne so njihove značilnosti in kakšen je njihov pomen za družbo kot celoto.

Lull in Hinerman (1997: 2–3) škanđale vidita kot moralno sidro, saj opozarjajo na odstopanja od moralnih standardov. Osnovo za škandal tako tvori prepričanje javnosti, da so bila prekršena temeljna moralna načela, še posebno, če je to storil nekdo, ki je slaven ali poseduje določeno stopnjo moči v družbi. Izdelata celo tipologijo škandalov (1997: 19–24) in ločita:

- *Institucionalni škandal*, kjer so upovedana nemoralna dejanja, ki se zgodijo v vladnih uradih ali v večjih korporacijah.
- *Zvezdniški škandal*, kjer želje in interesi znanih (slavnih) ljudi prevladajo nad družbenimi pričakovanji, normami in praksami. Dejanja, ki jih ti posamezniki storijo v zasebnosti, postanejo znana javnosti, na kar ti posamezniki nimajo vpliva. To, kar so storili, se nato vrednoti v skladu s prevladujočimi moralnimi načeli. Bistvo tovrstnih škandalov je, da morajo tudi slavne osebe odgovarjati za svoja dejanja.
- *Psihodrame*, kjer škandalozne zgodbe iz navadnih ljudi ustvarijo zvezde oziroma javne osebnosti. Ti posamezniki so za javnost privlačni, ker v nečem močno izstopajo od povprečnih ljudi (v pozitivnem ali negativnem smislu), so na nek način nenavadni.

Tudi Birdova (1997: 106–107) pravi, da se škandal od običajnih zgodb razlikuje po tem, da raziskuje moralnost dejanj in postavlja »moralne meje«. Prav tako ugotavlja, da pomembno

vlogo v škandaloznih zgodbah igrajo slavni ljudje, ki jih občinstvo vidi kot »privilegiran razred«, ki pa ima kljub večjim privilegijem v primerjavi z navadnimi ljudmi tudi več odgovornosti (Bird 1997: 108).

Lull in Hinerman (1997: 1) škandale označujeta kot »prevladujočo značilnost tabloidnega novinarstva«, učinke medijskih škandalov pa kot družbeno pomembne. Pravita tudi, da imajo škandali ponavadi negativen prizvok. Poler-Kovačičeva podobno ugotavlja, da »sodobno (preiskovalno) novinarsko prakso vedno bolj zaznamuje upovedovanje škandalov, kar lahko razložimo kot znak tabloidizacije množičnih občil« (2005: 38). Meni tudi, da se pri razkrivanju oziroma ustvarjanju medijskih škandalov najpogosteje pojavljajo dileme, ali gre za novinarstvo ali ne. Temelj novinarstva, tudi preiskovalnega, je resničnost. V kvazipreiskovalnem novinarstvu oziroma t. i. aferaškem diskurzu pa zaveza resničnosti ni primarni cilj, »ampak je bistvena medijska objava – ne glede na resničnost in verodostojnost informacij« (Poler Kovačič 2003: 207–210).

Zakaj pa se škandali v medijih pojavljajo tako pogosto oziroma zakaj postaja njihovo upovedovanje čedalje številčnejše? Birdova (1997: 109–110) je prepričana, da ljudje radi berejo o škandalih, ker radi iščejo vzporednice med zgodbo in lastnimi izkušnjami. Škandalozne zgodbe so personalizirane (Bird 1997: 111) in pri bralcih zbujejo določena čustva, poleg tega pa tudi spodbujajo medosebno komuniciranje med člani občinstva (Bird 1997: 119). Z drugimi besedami: škandali delujejo kot forum za diskusije o moralnih vprašanjih, »spodbujajo javne razprave o občutljivih, kontroverznih zadevah« (Lull in Hinerman 1997: 28–29), četudi po drugi strani izražajo najslabšo plat rumenega tiska.

Škandali so napisani bolj kot zgodbe in manj kot klasične novice po načelu obrnjene piramide. Običajno začetni zgodbi sledijo nadaljevanja (*follow-up*), kar ustvarja medijske škandale velikih razsežnosti (Bird 1997: 101). Birdova tako opozarja, da so sicer vsi medijski škandali zgodbe, »niso pa vse zgodbe škandali« (1997: 102). Da bi nekatere zgodbe postale škandali, je potrebna prisotnost številnih medijev in širše javnosti, zaključuje Birdova (1997: 116).

Analizirano besedilo vsebuje nekatere značilnosti škandala: opozarja na moralno nesprejemljivo dejanje znane osebe (domnevna spolna zloraba vnuka) in pri bralcih išče čustven odziv na ubesedeni dogodek. Po tipologiji Lulla in Hinermana bi ga lahko uvrstili v

kategorijo zvezdniških škandalov, saj je glavna akterka zgodbe znana slovenska slikarka. Dejanje, ki naj bi ga storila, je z vidika prevladujočih družbenih norm in vrednot nesprejemljivo, zato naj bi javnost izvedela za njeno početje, ona pa naj ne bi ostala nekaznovana.

2.3 RAZVOJ NOVINARSTVA – KRATEK ORIS

Z razvojem demokracije se je pri ljudeh pojavila potreba po nadzoru oblasti. Koncept demokracije namreč predpostavlja možnost, da si ljudje izberejo predstavnika, ki bo pred oblastjo kar najbolje zastopal njihove interese. Danes imajo vlogo takšnih predstavnikov voljeni politiki. Da pa bi ljudje lahko izbrali res najboljše predstavnike, morajo biti seznanjeni s tem, kaj počnejo, in takšne informacije jim lahko nudi le svoboden in avtonomen tisk. Vendar je takšen pogled na tisk zelo idealističen. S pojavom kapitalizma in razcvetom trga informacij se namreč pojavijo tudi številni ekonomski pritiski, ki so jim mediji (časniki) pri svojem delu podvrženi. Težnjo po nadzoru oblasti tako pogosto zamenja želja po ustvarjanju dobička.

Na tej točki pridemo do dveh ključnih vlog novinarstva danes. Belsey (1998: 3–5) meni, da je novinarstvo po eni strani profesija, ki temelji na etičnih načelih. Ta usmerjajo delovanje tistih, ki delujejo znotraj nje. Po drugi strani pa je industrija, kjer se ustvarjajo dobički, novinarji pa so le delavci. Imajo enake skrbi, kot jih imajo delavci v drugih industrijah, in so pod enakimi pritiski. Medijske hiše so na trgu informacij podvržene nenehnemu medsebojnemu tekmovanju. To je do neke mere tudi razlog, da novinarji radi prestopijo mejo dovoljenega in so za to včasih celo nagrajeni, kar se v kakšnem drugem poklicu ne bi zgodilo (npr. če bi zdravnik zlorabil pacienta, bi mu bila odvzeta licenca). Obe vlogi bomo podrobneje pojasnili v naslednjih poglavjih. Menimo namreč, da bo to dober temelj za kasnejšo analizo primera, ki nam bo podal podrobnejši vpogled v naloge novinarstva kot poklica, hkrati pa bomo na podlagi teh dejstev lažje poiskali morebitna odstopanja in jih morda tudi razumeli.

2.3.1 NOVINARSTVO KOT JAVNI SERVIS

Belsey (1998: 9–10) meni, da gre pri novinarstvu za ponujanje storitev celotni družbi. Novinarji so namreč neke vrste »pomočniki« v demokratičnem procesu, ga spodbujajo. Za uspešno demokracijo so potrebne informacije, ki jih ljudem dobavljajo novinarji. Podobno vidita novinarstvo Goodwin in Smith (1994: 6) in novinarje opisujeta kot vmesnik med oblastjo in ljudstvom, kar je njihova tretja dolžnost.²

Tudi Kovach in Rosentstiel se strinjata, da je osnovno načelo novinarstva, da »ljudi oskrbuje z informacijami, ki jih potrebujejo, da so lahko svobodni in da si lahko sami vladajo« (2001: 12). Prepričana sta, da mora novinarstvo, če želi to doseči, izpolnjevati zahteve (2001: 12–13), ki jih povzemamo v naslednjih vrsticah:

1. Prva dolžnost novinarstva je iskanje resnice.
2. V prvi vrsti je novinarstvo odgovorno ljudstvu (državljanom).
3. Bistvo novinarstva je preverjanje zbranih informacij.
4. Člani novinarske profesije (torej novinarji) morajo ohraniti neodvisnost od tistih, o katerih poročajo.
5. Služiti mora kot neodvisno orodje nadzora moči.
6. Delovati mora kot forum za javno kritiko in kompromise.
7. Stvari, ki so za družbo bistvene, mora predstaviti kot zanimive in pomembne.
8. Novice, ki jih ustvarja, morajo biti razumljive in uravnotežene.
9. Njegovim članom mora biti dovoljeno ravnati po lastni vesti.

Bertrand meni, da »le demokracija lahko zagotovi preživetje človeške civilizacije« (2002: 2). Predpogoj za demokracijo pa je dobro obveščeno ljudstvo, ki je tako lahko le, če ima država kvalitetne medije. S tem se strinja tudi Poler-Kovačičeva, ki pravi, da »množični mediji oskrbujejo ljudi z informacijami, ki jih ti potrebujejo, da bi bili demokratični državljani« (2005: 56).

Iz vloge medijev kot javnega servisa se je razvila tudi njihova vloga psa-čuvaja. McNair novinarje vidi kot »neodvisni vir kulturne in politične moči, ki nadzoruje in kritizira dejanja tistih, ki so na oblasti« (1998: 19–20). Delovali naj bi kot neke vrste nadzorni aparat, ki z

² Kot prvo, menita, je dolžnost novinarjev, da vedno govorijo resnico. Njihova druga dolžnost pa je, da imajo do ljudi pošten odnos in da z njimi sočustvujejo, ko je to potrebno (1994: 6).

budnim očesom spremlja delovanje oblasti in o njenih napakah obvešča javnost (McNair 1998: 112—113).

Lambeth pravi, da je tradicionalna vloga medijev kot psa čuvaja »ideološki dvojček komercialnega ubadanja s številom bralcev« (1997: 20). Mediji tako delujejo kot predstavnik ljudstva in varujejo njegovo pravico do informacij, hkrati pa bedijo nad oblastjo. Kot služabniki javnega interesa imajo dolžnost spremljati delovanje izvoljenih funkcionarjev, katerih naloga je zagotavljanje javnih storitev (Lambeth 1997: 20).

Drugi razlog, zakaj so mediji za družbo tako pomembni, je ta, da delujejo kot okno v svet oziroma nam ponujajo sliko o svetu. Ker lahko vidimo le stvari, ki so v naši neposredni bližini, so mediji tisti, ki nas zalagajo z informacijami o zunanjem svetu, ki je zunaj našega vidnega polja. Znanje, ki ga imamo o svetu, smo si, če izvzamemo izobraževalne ustanove, pridobili pretežno iz medijev. Če mediji o nečem ne poročajo, je tako, kot če se sploh ne bi zgodilo, saj mi tega nismo videli. (Bertrand 2002: 14–16). To je le ena od funkcij, ki jih po Bertrandovem mnenju opravljajo mediji. Navaja še nekaj drugih funkcij medijev (2002: 14–16):

1. nadzorujejo okolje — obveščajo nas o dogodkih, ki se dogajajo/zgodijo okrog nas. Poiščejo informacije, jih 'filtrirajo', interpretirajo in razpošljejo. Še posebno pozorni so na izvršno, sodno in zakonodajno oblast.
2. zagotavljajo komuniciranje v družbi — soglasje se lahko doseže le z dialogom oziroma komuniciranjem, mediji pa delujejo kot forum za to. Pravzaprav omogočajo komuniciranje in sodelovanje med različnimi družbenimi skupinami, hkrati pa imajo tudi kohezivno vlogo, saj povezujejo sicer razpršeno množico, ki je na primer del neke etnične manjšine, poklica in podobno.
3. prenašajo kulturo — če naj se ohranijo, se morajo vrednote in načela neke družbene skupine prenašati iz generacije na generacijo. Vzgojno vlogo, ki sta jo nekoč imeli pretežno cerkev in družina, so sedaj prevzeli mediji. Ti so tisti, ki nam povedo, kaj je znotraj okvirov družbe, v kateri živimo, prav, in kaj ne, kaj je sprejemljivo in kaj ne, kaj smemo in česa ne.
4. z zabavanjem prispevajo k večji sreči — v sodobnih družbah, ki postajajo čedalje večje in širše, sta stres in napetost pogosta dela vsakdanjika, oba pa vodita k fizičnim in psihičnim boleznim. Mediji z zabavnimi vsebinami poskrbijo za znižanje ravni enega in drugega.

5. prodajajo — mediji so gonilo oglaševanja, zato je glavni cilj medijskih lastnikov privabiti tolikšno število občinstva, ki bo zanimivo oglaševalcem. Mediji tako pravzaprav poleg oglasnega prostora oglaševalcem prodajajo tudi svoje občinstvo.

Zadnji dve postavki sta že del tržno obarvanega novinarstva, o katerem bomo več napisali v naslednjem poglavju.

2.3.2 NOVINARSTVO KOT INDUSTRIJA

Poler-Kovačičeva (2005: 20–21) ugotavlja, da za sodobni čas postaja čedalje bolj značilno t. i. tržno novinarstvo, ki informacijo vidi kot blago, njegov temeljni cilj pa je ustvarjanje dobička.

Kot piše McNair (1998: 114), se je konec 19. stoletja časopisni trg razširil. To pomeni, da so se na trgu pojavili številni novi ponudniki informacij, kar je med novo nastalimi in že obstoječimi mediji povzročilo boj za obstanek, ki ga lahko zagotovi le zadostna količina kapitala, ustvarjena na zadostnem številu občinstva. McNair (1998: 101) razlaga, da so z izjemo BBC-ja v Veliki Britaniji medijske hiše last zasebnikov oziroma konglomeratov, ki lahko s temi mediji počnejo, kar se jim zljubi. Novinarji so tako neposredno podvrženi ekonomskim pritiskom, tako kot ljudje, ki so zaposleni v običajnih podjetjih. Poleg tega so novinarske zgodbe dobrina, ki se prodaja na trgu informacij. Zato morajo imeti neko uporabno in menjalno vrednost, kar pomeni, da morajo biti podrejene določenim zakonitostim (časopisi morajo med seboj tekmovati za pozornost občinstva, še posebno zato, ker je trg že zasičen s številnimi podobnimi izdelki).

Menjalna vrednost je pomembna za ustvarjanje profita. Pomembno pa je tudi specifično občinstvo, ki privablja oglaševalce, kar je pomembno predvsem za medije v zasebni lasti (komercialni mediji), ki se financirajo pretežno iz oglasov (McNair 1998: 109–110). Lambeth pravi, da si množični mediji »prizadevajo povečati svoj doseg do skrajnosti« (1997: 20). Običajna naravnost množičnih občil je, da povečujejo naklado in občinstvo in se čvrsto oklepajo svojega tržnega deleža, ko/če so soočena s konkurenco. Zaradi tega so časnikarji pod nenehnim pritiskom, da se potegujejo za zgodbe, ki bodo čim bolj senzacionalne in bodo pritegovale pozornost. Stranski proizvod te potrebe po pritegovanju in ohranjanju pozornosti

pa so »podobe, ki so žalitev dobrega okusa, zgodbe, ki vdirajo na območje zasebnosti, ter vprašljive metode, ki jih uporabljajo, da bi ustvarili zgodbo« (Lambeth 1997: 20).

Poler-Kovačičeva (2005: 29) povzema Bromleyeve ugotovitve in pravi, da »glavna opora popularnega novinarstva postajajo t. i. razvedrilne novice (*soft news*) in ganljive zgodbe (*human interest stories*)« (2005: 30). Navaja še dve značilnosti sodobnega popularnega tiska (2005: 35–37): meja med informacijami in mnenji postaja čedalje bolj zabrisana oziroma se ta dva koncepta prepletata, poleg tega pa tudi ni več jasne meje med novicami in zabavo, kar lahko najhitreje opazimo »v senzacionalističnem medijskem poročanju o kriminalu, spolnosti in naravnih katastrofah« (2005: 37).

Tudi Bertrand (2002: 74) pravi, da je meja med novinarstvom in zabavno industrijo danes nejasna. Pravi, da medijem, ki jim je primarna funkcija zabava, pogosto »očitajo neumnost, vulgarnost, brutalnost, indiferentnost v odnosu do intelektualnih stvari in estetike, podajanje izkrivljene podobe sveta ter fundamentalno nemoralnost.«

Kot ugotavljata Kovach in Rosentstiel (2001: 51), kriterij za nagrajevanje novinarjev ni njihovo dobro opravljeno delo, pač pa profit, ki ga mediji ustvarjajo s prodajo novic. Gre za pojav, ki je v novinarskem poklicu prisoten zadnjih 20 let, vsaj tako trdita avtorja. Glavno gonilo novinarjev oziroma urednikov tako postaja denar. Zadovoljiti interese občinstva ni primarni cilj, pač pa je potrebno zadovoljiti partikularne interese vodstva časopisnih hiš, ki stremijo k ustvarjanju profita (Kovach, Rosentstiel 2001: 60). Avtorja pravita, da je novinarstvo danes postalo posel. »Nič ni narobe, če se novinarji spoznajo na posel. Problem se pojavi, ko so v novinarski stroki zaposleni poslovneži, ki vedo nekaj o novinarstvu. Razlikovanje med tema dvema konceptoma namreč tudi odgovori na vprašanje, komu je novinar v prvi vrsti odgovoren. V prvem primeru služi občinstvu, v drugem pa denarju in včasih celo na račun svojih bralcev« (2001: 60).

Day (2000: 24–25) pravi, da je najpomembnejša funkcija medijev ta, da so v demokratični družbi primarni vir informacij. Točne in zanesljive informacije so osnova demokracije. V kapitalistični družbi pa morajo mediji spoštovati tudi tržne zakonitosti, kar pomeni, da morajo zadovoljiti potrebe občinstva po bolj senzacionalističnih vidikih družbenega življenja. To se kaže v pojavu tabloidnega novinarstva in njegovem »nenasitnem apetitu« po vsebini, polni nasilja in spolnosti, ter obsedenostjo z zasebnimi življenji javnih oseb.

Goodwin in Smith (1994: 50) ugotavljata, da zaradi čedalje večjih tržnih pritiskov novinarji pri svojem delu postajajo razdvojeni. Po eni strani so odgovorni javnosti, po drugi strani pa podrejeni tržnim zahtevam. Iz te razdvojenosti izhajajo etični problemi novinarjev. Prihaja do napetosti »med pohlepom in idealizmom« (1994: 50). Tudi Bertrand (2002: 2) govori o konfliktu znotraj novinarskega poklica, in sicer gre za konflikt »med svobodo podjetništva in svobodo govora.« Gre za to, da sta v očeh medijskih lastnikov novice in zabava materiala, s pomočjo katerih lahko izkoriščajo naravni vir – potrošnike. Po drugi strani pa ravno novice in zabava pomagajo ljudem doseči srečo, ki jo iščejo.

2.4 PRAVICA JAVNOSTI DO OBVEŠČENOSTI

Do sedaj smo razčlenili nekaj pomembnejših pojmov, ki nam bodo v pomoč pri nadaljnji analizi in ki nam bodo morda pomagali razumeti, zakaj nekateri poročevalci pri svojem delu prestopajo meje dovoljenega. Kot smo že napisali, naj bi novinarstvo delovalo kot javni servis, ki skuša državljanom ponuditi čim več informacij, ki jih ti potrebujejo, da bi se lahko demokratično odločali. Preskrbljenost z informacijami je torej pravica državljanov. V tem podpoglavju si pogledajmo nekaj več o pravici javnosti do obveščенosti.

V prvi vrsti gre za ustavno pravico, ki vsem državljanom zagotavlja svobodno zbiranje in širjenje mnenj. V Sloveniji svobodo »izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja« zagotavlja 39. člen Ustave RS (1992).

To pravico najdemo zapisano tudi v nekaterih mednarodnih dokumentih. Splošna deklaracija človekovih pravic (1948) jo v 19. členu opredeljuje kot pravico, »da lahko vsak išče, sprejema in širi informacije in ideje s kakršnimi koli sredstvi in ne glede na meje.« Hkrati listina prepoveduje nadlegovanje posameznikov zaradi njihovega mišljenja oziroma prepričanja.

Podobno je zapisano tudi v 10. členu Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1950). Vsi naj bi imeli pravico do svobodnega izražanja mnenj ter »sprejemanja in sporočanja obvestil«, ne da bi bili pri tem deležni vmešavanja javne oblasti.

V preambuli Münchenske deklaracije³ (1971) pa piše, da je »pravica do informacije, svobode izražanja in kritike /.../ ena od temeljnih človekovih pravic,« iz katere izhajajo tudi vse novinarjeve obveznosti in pravice.

O pravici javnosti do obveščeniosti pišejo tudi nekateri avtorji. Omenimo le Bertranda (2002: 31), ki je prepričan, da je temeljna in absolutna človekova pravica pravica vedeti. Šele ko ima to pravico, se človek lahko bori za ostale svoje pravice. Ker je komuniciranje predpogoj za obstoj človeške družbe, avtor meni: »Prava naloga medijskega profesionalca, ne glede na njegove/njene funkcije, je, da izkoristi svojo svobodo komuniciranja in obvešča ljudi o tem, kar je opazil o zunanjem svetu« (Bertrand 2002: 31). Ravno zaradi svobode, ki jim je dana, imajo novinarji tudi odgovornosti. Odgovornost, da svoje občinstvo oskrbujejo z informacijami, tako ni edina, je le ena izmed mnogih.

V nadaljevanju si pogledjmo, kaj mora novinar pri svojem delu upoštevati in katerih pravil se mora držati, če želi res delati v dobro ljudi, za katere piše.

3. TEMELJNE PREDPOSTAVKE NOVINARSKEGA POKLICA

Novinarska stroka se ravna oziroma deluje po nekaterih splošnih načelih oziroma vrednotah, ki izvajalce novinarskega poklica usmerjajo pri njihovem delovanju. Ta so se razvila iz ene od vlog medijev, ki je nadzor oblasti in delovanje v korist ljudstva. Gre torej za temelje novinarskega poklica, ki so vpeti v večino novinarskih kodeksov in kot taki predstavljajo moralna pravila, ki naj bi jih novinarji pri svojem delu vedno upoštevali.

Kodeksi določajo, kaj so naloge in dolžnosti vsakega novinarja, in opredeljujejo nekatera načela, ki jih novinarji morajo upoštevati, če želijo ohranjati pozitivno podobo, ki jo imajo (naj bi jo imeli) ljudje o njihovem poklicu. Brian McNair pravi, da je novinarstvo »tudi profesija in zaradi tega mora imeti svoj etični kodeks« (1998: 64). Kodeks oziroma načela novinarske etike namreč »mobilizirajo zaupanje občinstva v to, kar vidijo, slišijo ali berejo« (1998: 65). Kodeks novinarjem zagotavlja integriteto in status poročevalcev »resničnosti«.

³ Leta 1971 so jo v Münchnu sprejeli predstavniki združenj novinarjev iz držav Evropske skupnosti, Švice in Avstrije ter več mednarodnih novinarskih organizacij. Tako kot za njih je obvezujoča tudi za člane slovenskih novinarskih stanovskih organizacij.

Jean-Claude Bertrand (2002: 48–49) ugotavlja, da se kodeksi sicer razlikujejo od države do države, v splošnem pa obstajajo tri področja, kjer so si določila kodeksov bolj ali manj podobna: gre za poročanje o terorizmu, zločinih in sojenjih. Na primer: imena sorodnikov ali prijateljev posameznikov, ki so obsojeni zločina, naj se ne bi omenjala, razen če za to obstaja utemeljen razlog; ali pa: novinar ne sme o nikomer pisati, da je kriv nekega zločina, dokler o tem s pravnomočno sodbo ne odloči sodišče.

V nadaljevanju bomo našli in podrobneje opisali nekaj temeljnih predpostavk novinarskega poklica in določenih pravil, ki iz njih izhajajo. Nato bomo skušali ugotoviti, katera od teh načel so bila uporabljena v analiziranem poročevalskem besedilu.

3.1 RESNIČNOST

Kovach in Rosentstiel pravita, da so novinarji v prvi vrsti zavezani resnici (2001: 37). Ker ljudje na osnovi novic spoznavajo zunanji svet, je resničnost novic pomembna. Te morajo biti zato zanesljive. Poudarjata pa, da resnica v novinarstvu ni mišljena kot resnica v absolutnem ali filozofskem pomenu, pač pa je resnica v smislu iskanja tistih informacij, na podlagi katerih lahko posamezniki delujejo iz dneva v dan. (2001: 42)

Tudi Goodwin in Smith (1994: 6) pravita, da je temeljna funkcija novinarjev (njihova prva dolžnost), da govorijo resnico. Ko javnost ne verjame več v resničnost napisanega, se pojavi problem. Podobno meni tudi Belsey, ki pravi: »Bistvo novinarstva je poročanje resnice.« (1998: 9–10)

Day (2000: 78) piše, da je zavezanost resnici eno od najstarejših etičnih načel človeštva. Že v Hamurabijevem zakoniku lahko najdemo določilo, ki predpisuje smrtno kazen tistemu, ki bi na sodišču lažno pričal. Omenja tudi dva filozofa, katerih pisanje je postavilo največ temeljev v novinarski etiki, in njun pogled na resnico. Kot piše, je Kant na primer verjel, da je resnica univerzalna vrednota, zato bi morali resnico govoriti vedno, ne glede na okoliščine. John Stuart Mill pa je bil mnenja, da bi ljudje morali biti svobodni pri izražanju svojih mnenj in se

država s cenzuro ne bi smela vmešavati, kajti, če utišamo neko mnenje, ki je pravilno, lahko s tem zatremo potencialno resnico (Day 2000: 78).

Avtor meni, da obstaja več razlogov, zakaj bi morala biti zavezanost resnici temeljno načelo civilizirane družbe. Prvi razlog je ta, da smo ljudje racionalna bitja, zato se zanašamo na točne in resnične informacije, na osnovi katerih se lahko pametno odločamo o marsičem, na primer o tem, koga bomo na volitvah izbrali za svojega predstavnika, kaj bomo kupili, s kom se bomo družili, delali, in podobno. Drugi razlog je, da s tem, ko govorimo resnico, izražamo svoje spoštovanje do oseb kot ciljev samih po sebi, in ne kot do stvari, s katerimi lahko manipuliramo. Osnova za laganje (zavajanje) so namreč pogosto lastni oziroma partikularni interesi (Day 2000: 79). Sporočanje resnice tako gradi zaupanje med posamezniki ter med posamezniki in različnimi institucijami. Zavajanje oziroma laganje pa to zaupanje krši in dolgoročno onemogoča obstoj odnosov, ki temeljijo na zaupanju. Nenazadnje je resnica osnova demokracije, saj je predpogoj za vzpostavitev in ohranitev demokracije obstoj dobro obveščene, z znanjem podkovanega ljudstva (Day 2000: 80).

Ker je resnica torej prvo in najbolj pomembno načelo novinarske dejavnosti, o njej pišejo tudi različne mednarodno sprejete listine in novinarski kodeksi: Münchenska deklaracija na primer pravi, da je ena od temeljnih novinarjevih dolžnosti, »da spoštuje resnico in pravico občinstva, da jo izve, ne glede na to, kakšne bi bile možne posledice zanj osebno.« V Deklaraciji o temeljih novinarske etike⁴ pa beremo, da je prva naloga novinarja »spoštovanje resnice, z upoštevanjem pravice javnosti, da izve resnico.«

Kovach in Rosentstiel (2001: 37) pravita, da je resnica sicer prvo novinarsko načelo, hkrati pa tudi najbolj dvomno, saj ljudje pogosto ne vedo, kaj resnica sploh je. Lippmann (1999: 225) denimo piše, da »novica in resnica nista ista stvar«, zato ju je potrebno jasno razlikovati. Novica namreč le opozori na nek dogodek, medtem ko resnica osvetli le določena dejstva in tako ustvari sliko realnosti, po kateri se lahko posamezniki ravnaajo (Lippmann 1999: 225).

Day (2000: 81–82) pravi, da so za resnico bistvene predvsem tri zahteve. Prva je točnost. Če želimo poročati točno, moramo imeti za svoje pisanje konkretne in trdne dokaze. Če so dokazi dvomljive narave, moramo to občinstvu povedati. Potrebno je preveriti, ali so vsi citati, ki jih

⁴ Sprejeta 1954 na drugem kongresu Mednarodne federacije novinarjev v francoskem Bordeauxu. 32 let kasneje (1986) so jo dopolnili in jo razglasili kot temelj profesionalnega ravnanja novinarjev.

navajamo, točni. Izmišljanje izjav oziroma spreminjanje vsebine citatov je v novinarski stroki nesprejemljivo. Ko novinar sam ni očevidec pri dogodkih, o katerih piše, mora napisati, kdo je njegov vir informacij in kaj ta o dogodku pravi. Kovach in Rosentstiel (2001: 47–48) pod točnostjo razumeta predvsem preverjanje informacij in strnjevanje zgodbe v tisto najpomembnejše. To novinarji lahko storijo tako, da odstranijo govornice in vse nepomembne podatke ter se osredotočijo le na tisto, kar je za zgodbo res bistveno. Ljudje so namreč čedalje bolj zasuti z informacijami in v poplavi novic niso sposobni sami izluščiti bistvenega, zato potrebujejo nekoga, ki bo namesto njih preveril in »prefiltriral« informacije ter izluščil bistvo. Tudi McNair (1998: 6) resničnost v novinarstvu vidi predvsem kot preverjanje dejstev. Novinar to stori tako, da pridobi izjave pri zanesljivih virih, ki zgodbi dajejo verodostojnost.

Prva točka Kodeksa novinarjev Slovenije o točnosti pravi takole: »Novinar mora preverjati točnost zbranih informacij in biti previden, da se izogne napakam. Svoje napake – četudi nenamerne – mora priznati in popraviti.« (podčrtala M. B.)

Kot drugo elementarno lastnost resnice Day (2000: 81–82) navaja razumljivost. Zgodba mora biti razumljiva, zato mora vsebovati čim več podatkov, ki so novinarju na voljo. Povprečen bralec naj bi razumel vsaj osnovna dejstva in njihov kontekst. »Dejstvo je, da verjetno nikoli ne moremo vedeti popolne resnice o kakršni koli situaciji,« pravi avtor (prav tam). Etični problem pa nastopi tedaj, ko novinarji namenoma prikrivajo nekatera (ali pa vsa) dejstva, ki so za javnost pomembna. Včasih pa je tudi to potrebno. Avtor kot najpogostejša primera takega prikrivanja omenja terorizem in ugrabitve.

Tretji bistveni sestavini resničnega poročanja pa sta po Dayu (2000: 81–82) poštenost in uravnoteženost. Tu ne gre le za to, da se mora novinar izogibati pristranskosti pri svojem pisanju. Gre tudi za to, da naj novinarji v svojih zgodbah predstavijo predvsem tiste poglede, ki bodo pomagali zgodbo narediti čim bolj razumljivo in da naj citatov ne uporabljajo izven konteksta. Več o tem bomo napisali v poglavju o objektivnosti.

3.2 OBJEKTIVNOST

Norma objektivnosti deluje kot zagotovilo kakovosti novinarskega pisanja in od nas zahteva, da verjamemo v to, kar je napisano (McNair 1998: 65). Svoje korenine ima v filozofiji

pozitivizma (19. stoletje), ki je trdila, da se znanje proizvaja z »opazovanjem, eksperimenti in dedukcijo« (McNair 1998: 66), da z empiričnim raziskovanjem lahko pridemo do absolutne resnice, kar v novinarskem delu pomeni, da je treba zgodbo predstaviti točno takšno, kot je, brez vsakršnih dodajanj ali odvzemanj. Preambula Kodeksa slovenskih novinarjev od novinarjev zahteva predstavljanje »celovite slike dogodkov«.

Kovach in Rosentstiel (2001: 72–73) pravita, da se je koncept objektivnosti kot del novinarske stroke pojavil iz spoznanja, da so novinarji preveč pristranski. Ob koncu 19. stoletja je bil bolj znan kot »realizem«, ki je predpostavljal, da novinarji preprosto iščejo dejstva, resnica pa se nato razkrije sama od sebe (Kovach, Rosentstiel 2001: 72–73). Koncept realizma torej predpostavlja, da so novinarji le ogledalo družbe – tako, kot če bi s prstom pokazali na nekaj, kar se je zgodilo, in rekli: »To je realnost!« To je precej naiven pristop, s čimer se strinjata tudi avtorja, saj realnost ni le ena. Vsakdo ima svojo resnico, kajti vsakdo vidi svet na svoj način in iz svojega zornega kota. Kljub temu pa je naloga novinarjev, da predstavijo vsaj del te resničnosti na najbolj pristen in neponarejen način.

McNair (1998: 68–70) meni, da načelo objektivnosti zahteva:

- ločitev mnenj od dejstev,
- uravnoteženo poročanje,
- pripisovanje izjav.

Ločitev mnenj od dejstev pomeni, da novinarjem sicer ni prepovedano izraziti svojega mnenja, saj občinstvo to od njih celo pričakuje, kljub temu pa mora biti v besedilu jasno razvidno, kaj je novinarjevo mnenje in kaj so dejstva. To načelo je zahtevano tudi v nekaterih temeljnih dokumentih, ki zadevajo novinarsko stroko. Kodeks novinarjev Slovenije v enajsti točki pravi: »Novinar mora ločiti informacije od komentarjev. Razlika med poročilom o dejstvih in komentarjem mora biti jasno razvidna.« V resoluciji 1003 Generalne skupščine o novinarski etiki piše, da mora biti ločnica med novicami (torej dejstvi) in mnenji jasno razvidna, da ju bralci med seboj lahko ločijo. Novica je namreč »informacija o dejstvih«, medtem ko je mnenje le izraz novinarjevih prepričanj in vrednot.

V analiziranem besedilu beremo: »Po dveh letih preiskave je drugostopenjsko sodišče v Ljubljani zavrnilo zahtevo tožilstva po preiskavi in zadevo dokončno ustavilo.« (podčrtala M. B.). To pomeni, da je sodišče – državna institucija, ki je pristojna in pooblaščen, da

posameznike obsodi za storjena kazniva dejanja ali pa jih te obsodbe razreši – na podlagi dveletne preiskave (tako piše v prispevku) sklenilo, da Dora Plestenjak ni zagrešila prestopka, za katerega jo krivi njena snaha.

Enaindvajseta točka Kodeksa novinarjev Slovenije novinarjem nalaga naslednje: »Ko novinar poroča s področja pravosodja, upošteva, da nihče ni kriv, dokler ni pravnomočno obsojen.« Drugostopenjsko sodišče je torej presodilo, da Dora Plestenjak ni kriva spolne zlorabe vnuka in je ni obsodilo, zato je zadevo ustavilo. Kljub temu je Požar o njej pisal kot o storilki: »Šokirana Ošlajeva je kmalu ugotovila, da ima otrok nenavadne želje. Ko ga je dajala spat, jo je začel spraševati, ali mu ne bo božala lulčka, on pa bo njej božal lulico. To naj bi mu delala babica Dora, on pa mora tisto delati tudi njej.«

Slika 3.2.1: Sodišče je z zadevo Plestenjak zaključilo

Vir: Direkt 1, 15. september 2005.

S tem, ko je pisal o Dori Plestenjak kot posiljevalki lastnega vnuka, čeprav je sodišče ni spoznalo za krivo, je Bojan Požar svojim bralcem povedal, da on meni drugače. Izrazil je svoje mnenje. S tem je tudi kršil pravilo o domnevi nedolžnosti, ki pravi, da nihče ne sme biti

razglašen za krivega, dokler tako ne odloči sodišče. Nepozorni bralec bo morda mislil drugače, saj je celotni prispevek napisan kot vsota dejstev. Avtor to doseže z objavo izjav tistih posameznikov, ki potrjujejo to, o čemer govori zgodba. Kovach in Rosentstiel sta prepričana, da to ni prav. Pravita namreč, da »novinarji, ki izbirajo vire, ki govorijo tisto, kar je pravzaprav le njihovo lastno prepričanje, potem pa uporabijo nevtralen način pisanja, da to zakrijejo in prikažejo kot objektivno, izvajajo obliko prevare« (2001: 74). Menita, da takšen način pisanja spodkopava verodostojnost novinarskega poklica, zaradi česar ta v očeh občinstva postane »nenačelen, nepošten in pristranski« (prav tam).

Avtor je v prispevku kot vire omenil zgolj tiste posameznike, ki naj bi bili priča dečkovemu pričevanju o tem, da naj bi ga babica zlorabljala, in ki naj bi bili tudi sami prepričani o resničnosti teh trditev. Nikjer pa ne zasledimo izjav Dore Plestenjak ali njenih dveh sinov, Domna in Jana.

Uravnoteženo poročanje od novinarjev zahteva, da v zgodbo vključijo čim več dejstev oziroma izjav, saj se le tako lahko približajo resnici. Vse vpletene strani je potrebno v zgodbo vključiti enakovredno. Day (2000: 81–82) pa pravi, da je potrebno vključiti predvsem tiste poglede, ki bodo pomagali zgodbo narediti čim bolj razumljivo.

Enega od načinov doseganja uravnoteženosti najdemo tudi v drugi točki Kodeksa novinarjev Slovenije, ki pravi, da mora novinar »pri objavljanju informacij, ki vsebujejo hude obtožbe, poskušati hkrati pridobiti odziv tistih, ki jih te informacije zadevajo,« česar pa avtor spornega prispevka ni storil. V zgodbo je namreč vključil zgolj pričevanja otrokove matere, njene družine (otrokova stara starša) ter pričevanja tistih organov, ki zgodbo potrjujejo (vodja kranjskega centra za socialno delo M. P.). Nikjer pa ne preberemo,⁵ kaj na očitke pravijo obtožena slikarka in njena sinova, zato lahko sklepamo, da avtor njihovih zgodb niti ni skušal dobiti. Če bi jih, pa mu to ni uspelo, bi na to v besedilu lahko ustrezno opozoril (bralci bi tako vedeli, da je zgodbo res preveril pri obeh straneh). Kodeks od njega tega sicer v nobeni točki izrecno ne zahteva, kljub temu pa ga v tretji točki opozarja, da mora opozoriti javnost, ko objavlja nepotrjene informacije ali ugibanja.

⁵ Prepis celotnega prispevka se nahaja v prilogi na koncu diplomskega dela.

22. novembra 2005 je v *Oni* (leto 7, št. 45) izšel prispevek »Beseda ubija«, v katerem je avtorica Vesna Pfeifer spraševala (med drugimi) Bojana Požarja o njegovem delu. Vprašala ga je, koliko dokazov ima, ko objavi določene trditve o nekom, in ali pri pisanju uporablja »konkretno podkrepljene trditve«, ali pa objavlja zgolj govorce. Bojan Požar ji je odgovoril, da:

- je bil prispevek »izjemno sistematično obdelan«,
- ni zapisal »ničesar, kar ne bi bilo preverjeno« (vse trditve naj bi bile podprte s policijskimi zaslišanji, izvedenskimi izvidi, odločbami ipd.),
- ima dokumentacijo »o vseh problematičnih zadevah«, ki so jih do takrat objavili v Direktu,
- da vse članke v uredništvu pripravljajo »zelo natančno«,
- ter da se sam stvari loteva »veliko bolj sistematično in previdno, kot si marsikdo misli«.

Če je imel avtor res vso potrebno dokumentacijo in ni napisal ničesar, kar ne bi bilo preverjeno, lahko predpostavljamo, da gre za dokumente, ki so javne narave in dostopni vsem. Iz tega sledi, da bi dokumente oziroma vire dokumentov lahko navedel. S tem ne bi prekršil nobenega pravila, zagotovo pa bi zgodba zaradi tega lahko imela večjo verodostojnost, kot jo ima sicer.

Tudi Goodwin in Smith (1994: 12) se strinjata, da se objektivnemu poročanju najbolj približamo takrat, ko skušamo dobiti zgodbo od vseh vpletenih strani. Problem se pojavi, ko je treba izbrati tisto drugo stran. Avtorja pravita, da pri iskanju druge strani novinarji »pogosto pokažejo elemente subjektivnega« (prav tam), saj pogosto drugo stran izberejo po sebi lastnih kriterijih, ki niso objektivni.

V našem primeru bi lahko rekli, da imamo več kot dve strani, vsaj tri. Na eni strani je družina Slana/Ošlaj. Na drugi strani je slikarka s svojima sinovoma. Kot tretjo stran pa lahko razumemo uradne ustanove, ki so pristojne za reševanje spolnih deliktov in h katerim naj bi se otrokova mati zatekla po tem, ko je od otroka izvedela, kaj naj bi se dogajalo. Avtor spornega prispevka je v svoje poročanje vključil zgolj prvo in tretjo stran, tisto drugo, ki je za zgodbo prav tako bistvena, pa je izpustil. O tem, ali je to storil namenoma ali ne, na tem mestu ne moremo špekulirati. Lahko pa zaključimo, da to že izraža neko stališče, ki se na prvi pogled morda ne zdi prav očitno.

3.3 SPLOŠNE ETIČNE NORME

V tem podpoglavju se bomo podrobneje ukvarjali s tistimi etičnimi načeli, ki so navedena v istoimenskem sklopu Kodeksa novinarjev Slovenije. Ta je razdeljen v štiri sklope, ki s svojo vsebino urejajo štiri različna področja novinarjevega dela. Za našo analizo sta najpomembnejša prvi sklop »*Novinarsko delo*« in tretji sklop »*Splošne etične norme*«.

V prvem sklopu se nahajajo tista določila, ki se nanašajo na načine zbiranja in objavljanja novic, torej tisto, čemur bi lahko rekli »tehnična odgovornost« novinarja oziroma izpolnjevanje dolžnosti, da javnost oskrbuje z informacijami. Nekatera od teh določil smo obdelali v prejšnjih poglavjih. V tretjem sklopu pa so tiste določbe, ki od novinarja zahtevajo odgovornost do občinstva in do oseb, o katerih piše – s temi določbami se bomo podrobneje ukvarjali v nadaljevanju. Najprej bomo nekaj več povedali o konceptu zasebnosti.

3.3.1 PRAVICA DO ZASEBNOSTI VS. JAVNI INTERES

3.3.1.1 JAVNI INTERES

Dvajseti člen Kodeksa novinarjev Slovenije novinarjem nalaga spoštovanje pravice do zasebnosti. Novinarji naj bi se tako izogibali »senzacionalističnemu in neupravičenemu razkrivanju« posameznikove zasebnosti v javnosti. Kljub temu kodeks dovoljuje posege v zasebnost, ko za to obstaja javni interes, čeprav ne opredeljuje, kaj naj bi javni interes obsegal oziroma v katerih primerih bi lahko novinar s poseganjem v zasebnost posameznika zadostil javnemu interesu. Izpostavlja le dejstvo, da ima javnost večjo pravico izvedeti, kaj se dogaja v zasebnem življenju javnih osebnosti in tistih posameznikov, »ki želijo dobiti moč in vpliv ter vzbujati pozornost.«

Kodeks britanske Komisije za pritožbe zoper tisk (Press Complaints Commission) uspešnejše razlaga, do kod seže javni interes. Ta vključuje:

- odkrivanje ali razkrivanje kriminala ali hujših prekrškov,
- varovanje javne dobrobiti in varnosti,

- preprečevanje posameznikom ali organizacijam, da bi s svojimi izjavami ali dejanji zavajali javnost. (povzeto po Sanders 2003: 49)

Če upoštevamo te tri kriterije, lahko rečemo, da avtor analiziranega prispevka ni imel utemeljenega razloga za vdor v zasebnost slikarke in njene družine. V tem primeru namreč ni šlo za razkrivanje kriminala ali hujšega prekrška, saj je sodišče slikarko spoznalo za nedolžno, torej prekrška sploh ni bilo. Prav tako ni z objavo spornega prispevka zavaroval javne dobrobiti in varnosti, še manj pa je slikarki preprečil, da bi s svojimi izjavami zavajala javnost. Že prej smo namreč ugotovili, da njenih izjav v prispevku ni bilo.

Wilson (1996: 84) je prepričan, da se tabloidi vedejo, kot da se argument javnega interesa razteza v neskončnost. Da torej smejo objaviti prav vsako podrobnost iz zasebnega življenja javnih osebnosti, ker »ima javnost pravico vedeti«, četudi te podrobnosti za javnost niso pomembne. Zato Wilson pravi, »da tudi upravičeno zanimanje javnosti za zasebno vedenje javnih oseb avtomatsko ne opravičuje razkrivanja vseh zasebnih informacij o posamezniku.« (1996: 85)

Veliko zgodb v rumenem tisku je objavljenih zgolj zato, da bi potešile radovednost bralcev. Gre za čenče, trače, za katere Archard (v Sanders 2003: 89–90) trdi, da imajo v družbi združevalno funkcijo, povezujejo ljudi in pomagajo razširjati in utrjevati skupne moralne vrednote. Vendar se moramo kljub temu vprašati, ali je vdiranje medijev v zasebnost javnih osebnosti upravičeno. Zakaj naj bi bile pomembne vse podrobnosti, ki jih tabloidi objavijo o slavni ljudih? Zakaj naj bi bilo upravičeno prav vsakršno medijsko razkritje zasebnosti javnih oseb? Archard (v Sanders 2003: 86) pravi, da zato, ker so javne osebnosti in za to obstaja javni interes. Sandersova (2003: 86–88) pa v odgovor na ti dve vprašanji navaja tri ključne odgovore:

1. *Samoizpostavljenost*: Posamezniki, ki iščejo publiciteto, sami »vdirajo« v svojo zasebnost. Ker že sami izpostavljajo velik del svoje zasebnosti očem javnosti, se ne morejo pritoževati, ko mediji želijo izvedeti še več. Poročevalci se na ta argument pogosto sklicujejo in pravijo, da naj posameznik sam poskrbi za to, da bodo njegove zadeve čim dlje od oči javnosti.
2. *Integriteta*: Posamezniki, ki razpolagajo z močjo, morajo slediti tudi določenim vedenjskim standardom. Javnost ima tako pravico vedeti, ali njihova zasebna moralna stališča vplivajo na tista, ki jih izražajo v javnosti: če lahko lažeš svoji ženi, lahko lažeš

tudi državi. Poleg tega mora biti javnosti zagotovljeno, da te osebe častno razpolagajo z zaupanjem, ki jim ga je naložila. To je možno le, če ima vpogled v njihova zasebna življenja. Vprašanje integritete je torej ključnega pomena, ko državljani polagamo svoje zaupanje v roke javnim osebam, kar je tudi pogost argument pri odkrivanju zasebnosti politikov.

3. *Hinavščina*: Posameznika, ki je v zasebnem življenju storil nekaj, kar v javnosti glasno obsoja, je treba razkriti kot dvoličneža. Gre za pravilo, ki ni zapisano v nobenem kodeksu, na katerega pa se novinarji pogosto sklicujejo, ko posegajo v zasebnost.

Pri objavi zgodbe o slikarki avtor ni zadostil nobenemu od naštetih treh razlogov: slikarka ni oseba, ki bi v slovenski družbi razpolagala z močjo. Vsaj ne s takšno, kot jo imajo denimo politiki in drugi državni funkcionarji. Prav tako iz besedila ni razvidno, da bi želel razkriti njeno dvoličnost. V tem primeru se avtor lahko sklicuje zgolj na to, da slikarka kot nekdo, ki išče publiciteto, sama izpostavlja svojo zasebnost javnosti. A tudi tu lahko oporekamo, saj menimo, da se slikarka v primerjavi s kakšnimi drugimi slovenskimi estradniki v medijih ne pojavlja prav pogosto.

Sedaj, ko smo pogledali razloge vdiranja v zasebnost posameznikov, si pogledajmo še, kaj zasebnost pravzaprav je in zasebnost katerih posameznikov bi upravičeno lahko bila bolj izpostavljena očesu javnosti.

3.3.1.2 ZASEBNOST

Sandersova (2003: 78) zasebnost razume kot »prostor, okrog katerega ustvarimo meje in ga želimo nadzorovati.« Najpogosteje gre za nadzor nad lastnimi mnenji, dejanji, besedami, stvarmi, bistvo pa je v tem, da jih zavarujemo pred očmi javnosti. Le tako lahko ostanejo zasebne, lastne samo nam in nikomur drugemu. Avtorica povzema tudi Archarda, ki pojem zasebnosti razume ožje, kot informacije o posamezniku, za katere javnost ne sme izvedeti. Če smo torej nekomu ukradli zasebno pismo, s tem še nismo vdrli v njegovo zasebnost, če vsebine pisma nismo tudi prebrali širšemu krogu ljudi (2003: 78–79).

Day (2000: 121) pravi, da je zasebnost »pravica človeka, da ga pustijo pri miru ali da sam nadzoruje neželjeno publiciteto o svojih osebnih zadevah.« Podobno meni Pippert (1989: 16), ki je prepričan, da imajo posamezniki pravico zavarovati določene vidike svojih življenj pred javnostjo.

»Pravica do zasebnosti je pravica državljanov, da jih drugi pustijo pri miru in da lahko živijo tako, kot se njim zdi najbolj prav. Za državljane to pomeni zaščito pred nadlegovanjem medijev in pred objavo slik in prispevkov, ki govorijo o njih, brez njihovega soglasja,« piše Grahamova (1993: 171–172).

Če torej povzamemo, bistvo pravice do zasebnosti je v tem, da ima vsak posameznik pravico do tega, da ga drugi pustijo pri miru, razen če se, kot pravi Mencher (2000: 660), tej pravici zavestno odreče. In ne le to, ima pravico, da informacije o sebi varuje pred radovednim očesom javnosti. V splošnem zasebnost torej varuje posameznika pred »neupravičenim javnim razkrivanjem svoje osebnosti oziroma osebnih zadev, za katere javnost nima pravnega interesa.« (Mencher 2000: 660)

3.3.1.3 JAVNE OSEBNOSTI ALI NE?

Kot lahko preberemo v 20. členu Kodeksa novinarjev Slovenije, zaščita zasebnosti ni enaka za vse. V primeru javnih osebnosti je namreč pravica javnosti do obveščенosti širša. Ker pa je težko reči, kdaj je oseba toliko »javna«, da je tisk upravičeno objavil podrobnosti iz njenega zasebnega življenja, ker »je imela javnost pravico izvedeti«, si v nadaljevanju pogledjmo, kdo so »javne osebnosti« in zakaj so informacije o njih za javnost pomembnejše kot tiste o drugih ljudeh.

Polerjeva (1997: 175–176) povzema Belseya in navaja tri tipe javnih osebnosti in s tem tudi tri stopnje medijske izpostavljenosti:

1. Politiki in drugi, ki imajo v družbi moč in oblast:

Pri njih je pomembno izpostaviti predvsem koncept psihološke in moralne dvojnosti: ali je javna oseba drugačna od zasebne? Bolj kot konkretno politikovo nemoralno zasebno

dejanje je problematična njegova hinavščina, zato v tem primeru ne more zahtevati zaščite zasebnosti. Sandersova (2003: 85) dodaja, da je varovanje zasebnosti politikov omejeno na minimum. Vdor v njihovo zasebnost ni mogoč, lahko gre le za neokusen način objave informacij iz njihovih življenj; njihova zasebnost in spolna morala sta še posebno pomembni, če njihovo zasebno življenje razkriva hinavščino.

2. Znane osebnosti, ki jih publiciteta ustvarja in ohranja:

Brez publicitete ne bi bile to, kar so, zato pri zahtevah po zaščiti svoje zasebnosti ne morejo biti dosledne. Prvotno so bile v tej kategoriji osebe iz sveta zabave, danes pa se v njo vključuje tudi vedno več predstavnikov drugih skupin. Sandersova (2003: 85) omenja predpostavko, da je potrebno soglasje teh oseb za razkrivanje njihovih zasebnih informacij. Ker gre le za predpostavko, lahko domnevamo, da pri novinarjih obstaja zavest o tem, da je pred objavo zasebnih informacij o teh osebah potrebno soglasje, ni pa nujno, da zanj res tudi prosijo.

3. Osebe, ki so se nepričakovano ali celo neprosto voljno znašle v zanimanju javnosti:

V prvi podskupini so na primer pisatelji ali umetniki zaradi svojih dosežkov, ki ponavadi trajajo več časa ali so trajni. Drugi podskupini pripadajo navadni državljani, ki so na primer preživeli katastrofe, so sorodniki nekoga, ki se je znašel v tragični situaciji, so dobitniki iger na srečo in podobno. Pri tej kategoriji Sandersova (2003: 85) pravi, da je soglasje za objavo informacij iz zasebnosti takih posameznikov nujno.

Tudi Mencher (2000: 655) se sprašuje, kje je ločnica med javno osebnostjo in zasebnim posameznikom, in prihaja do podobnega zaključka kot Belsey. Kot javne osebnosti šteje:

1. Javne uradnike oziroma vladne uslužbence, ki so odgovorni za vladne dejavnosti: izvoljene predstavnike v parlamentu, kandidate za politične položaje in tudi sodnike, policiste ter ostale posameznike, zaposlene v pravosodju.
2. Javne osebnosti, ki imajo moč in vpliv, in tiste posameznike, ki se prostovoljno izpostavijo javni kontroverznosti. V to kategorijo vključuje tudi kolumniste, televizijske voditelje in zvezdnike, ki prav tako želijo vplivati na javnost.

Dejstvo je, da na individualni ravni vsi tako ali drugače vplivamo ali želimo vplivati na svojo okolico, vendar to še ne pomeni, da imajo mediji pravico brskati po naši zasebnosti. Politiki in državni uradniki pa na skupnost vplivajo na kolektivni ravni in so razsežnosti njihovega

vplivanja veliko večje. Soustvarjajo zakone in soodločajo o tem, katere vrednote bodo v družbi tudi pravno zastopane in smo jih kot državljani dolžni upoštevati. Zato se strinjamo z Belseyem, ki pravi, da mora javnost vedeti, ali politiki oziroma drugi državni uradniki tudi v zasebnem življenju sledijo vrednotam, ki jih v javnosti tako glasno zagovarjajo, ali pa gre le za dvoličnost, s katero si pri volivcih kupujejo glasove.

Po Belseyjevi tipologiji bi slikarko lahko umestili v zadnjo, tretjo kategorijo. Kot priznana slikarka je deležna določene stopnje javne pozornosti, vsaj v času razstav, o katerih mediji poročajo. Nikakor pa je ne bi mogli uvrstiti v tisto kategorijo javnih ljudi, ki so pomembni za družbo kot celoto v tem smislu, da pomagajo pri oblikovanju norm, vrednot in zakonov, ki smo jim potem dolžni slediti vsi državljani. V primerjavi s politiki in drugimi državniki je Dora Plestenjak veliko manj javna oseba, zato bi morala biti zasebnost nje in njene družine bolj zaščitena, kot če bi bila slikarka »bolj« javna osebnost, podrobnosti njenega družinskega življenja pa manj izpostavljene javnosti, kot so bile v primeru prispevka v *Direktu*.

Sporna se zdi omemba obeh slikarkinih sinov – Jana Plestenjaka in Domna Slane. S tem, ko je avtor zapisal njuni imeni, je vdrl tudi v njuno zasebnost. Še več: ker ju je omenjal v povezavi z Doro Plestenjak, je senco suma pedofilije vrgel tudi nanju.

Še bolj kritična je omemba samega otroka (o tem bo govora na naslednjih straneh) ter omemba imen staršev Slanove žene (Marija in Feri Ošljaj), otrokove varuške (Špela Knafelj) in Domnovega očeta (France Slana). Menim, da je bila omemba teh imen neupravičena, predvsem pa jo vidim kot nepotrebno izpostavljanje teh oseb in vdor v njihovo zasebnost.

3.3.2 ZAŠČITA MLADOLETNIKOV V MEDIJIH IN POROČANJE O DRUŽINSKIH TRAGEDIJAH

Dvaindvajseti člen Kodeksa novinarjev Slovenije novinarje opozarja, da morajo pokazati posebno obzirnost »pri zbiranju informacij, poročanju in objavi fotografij ter prenašanju izjav o otrocih in mladoletnikih, tistih, ki jih je doletela nesreča ali družinska tragedija, osebah z motnjami v telesnem ali duševnem razvoju ter drugih huje prizadetih ali bolnih.«

Ker se analizirani prispevek nanaša na pedofilijo oziroma zlorabo otroka, o katerem avtor prav tako piše, nas zanima, do kod sežeta interes javnosti in dolžnosti novinarja, ko poroča o mladoletnikih, ki so (domnevne) žrtve spolnih zločinov. Slovenski kodeks je tu nejasen. Od novinarjev zahteva zgolj »posebno obzirnost« v tovrstnih primerih, ne pove pa, na kakšen način lahko novinarji to obzirnost izrazijo.

V analiziranem prispevku je najbolj sporno ravno izpostavljanje otroka oziroma njegova omemba. Avtor ga sicer ne omenja s polnim imenom, napiše le V. Slana, kar pa je glede na sobesedilo povsem nesmiselno. S tem, ko je napisal, čigav sin je, je otroka že popolnoma identificiral in je pisanje samo prve črke dečkovega imena brez pomena. Identificira ga tudi z omembo njegove starosti (»štiriletni sin«) – če bi imel Domen Slana več sinov različne starosti, bi lahko tisti, ki družino bolje poznajo in ki so uspeli prebrati prispevek, otroka prepoznali že samo po starosti, tudi če avtor ni napisal in objavil njegovega imena.

Slika 3.3.2.1: Identifikacija otroka

Vir: Direkt 1, 15. september 2005.

Sporno je tudi avtorjevo pisanje na tretji strani, kjer za naslednjo številko napoveduje »grozljive izpovedi sina V. Slane«. Nesmiselno se zdi, da avtor »ščiti« otroka tako, da objavi le začetnico njegovega imena, hkrati pa je pripravljen objaviti njegovo izpoved. Prav tako ne smemo pozabiti, da gre za štiriletnega otroka — za konkretno osebo, ki ima svoje

dostojanstvo in ki ga je novinar dolžan spoštovati, toliko bolj, ker gre za majhnega otroka, ki se ne more sam sebi postaviti v bran.

Po 1. členu Konvencije o otrokovih pravicah (1989)⁶ je otrok »vsako človeško bitje, mlajše od osemnajst let,« razen, če zakon, ki se uporablja, za prag polnoletnosti določa nižjo starost. Drugi člen državam podpisnicam Konvencije nalaga spoštovanje otrokovih pravic, navedenih v njej, brez razlikovanj glede na »raso, barvo kože, spol, jezik, veroizpoved, politično ali drugo prepričanje, narodno, etnično ali družbeno poreklo, premoženje, invalidnost, rojstvo ali kakršenkoli drug položaj otroka, njegovih staršev ali zakonitega skrbnika.«

Člen Konvencije, ki bi ga v tem primeru izpostavili kot najpomembnejšega, je šestnajsti. Ta pravi, da se nobenega otroka ne sme izpostavljati nezakonitemu in samovoljnemu »vmešavanju v njegovo zasebno življenje, družino, dom ali dopisovanje«. Prav tako morata biti pred takšnimi dejanji zavarovana njegova čast in ugled.

Slika 3.3.2.2: »Grozljive izpovedi sina V. Slane«

Vir: Direkt 1, 15. september 2005.

Polerjeva (1997: 187–188) navaja primer iz leta 1992. Slovenske novice so objavile prispevek o domnevnem storilcu kaznivega dejanja in njegovih žrtvah, v katerem so bili objavljeni le delni podatki o objektih poročanja, ki pa so bili po mnenju avtorice kljub temu zadostni za njihovo identifikacijo. Polerjeva takšno početje označuje kot »absurdno, saj je identifikacija osumljenca glede na ostale podatke enostavna« (prav tam). Enako lahko trdimo za naš prispevek, iz razlogov, ki smo jih navedli zgoraj.

⁶ 20. novembra 1989 jo je sprejela Generalna skupščina Združenih narodov z resolucijo št. 44/25.

Na zgornje vprašanje o tem, kako lahko novinarji v primerih poročanja o spolnih zlorabah mladoletnikov ravnajo obzirno, Polerjeva (1997: 191) odgovarja, da »človekovo osebo zaščitimo tako, da ne omogočimo identifikacije žrtev in utemeljeno osumljenih oziroma ovadenih oseb.« Pravilo, da naj novinar objavi le začetnici imena in priimka, ne zagotavlja vedno zadostnega spoštovanja človekove osebe, ker je identifikacija včasih kljub temu mogoča (zlasti v manjših krajih in pri navedbi ostalih identifikacijskih kazalcev).

Alan (2001: 27) prav tako omenja problem izpostavljanja žrtev zločinov, nedolžnih opazovalcev ali mladoletnikov in pravi, da je za novinarje zelo pomembno pravilo, da nikoli ne razkrijejo identitete žrtev posilstva. Žrtve spolnih zločinov lahko namreč objava njihovega imena ali fotografije še dodatno prizadane. »S takšnim ravnanjem«, meni avtor, »se ne zadosti prav nobenemu namenu.«

Alan (2001: 28) navaja še nekaj pravil, ki naj bi jih novinarji upoštevali v primerih spolnih zlorab:

- Novinarji naj ne bi nikdar navajali žrtvinega imena brez njenega privoljenja.
- Žrtve naj ne bi nikdar identificirali prek asociacij.
- Z žrtvami posilstev in drugih spolnih zločinov naj bi ravnali še posebej previdno.
- Pred navajanjem imena žrtve naj dobro premislijo o možnih posledicah, ki bi jih lahko objava imela za ugled žrtve.

Ta pravila so dobra usmeritev novinarjem, kako ravnati pri poročanju o spolnih zlorabah, opomniti pa je treba, da je prvo pravilo v praksi težko aplicirati, če je žrtev spolne zlorabe 4-letni otrok, saj od njega ne moremo pričakovati, da bo privolil v navajanje svojega imena v novinarskem prispevku. To bi morda lahko storili otrokovi starši oziroma njegovi zakoniti skrbniki, pa tudi od njih bi bilo to v takšni situaciji težko pričakovati. V primeru spolne zlorabe 4-letnika bi takšno pravilo brez dodatnega poznavanja načel nekaterih etičnih teorij v praksi verjetno zelo težko uporabili.

V Kodeksu slovenskih novinarjev ni podrobnejših navodil o tem, kako naj novinarji ravnajo v primeru poročanja o mladoletnih žrtvah spolnih zlorab. Kodeks Britanske komisije za pritožbe zoper tisk je tu ponovno doslednejši, saj ima kar dva člena (6. in 7.), ki obravnavata področje otrok in področje otrok v primerih spolnega nasilja. Na tem mestu povzemamo le tiste točke členov, ki so relevantne za našo analizo (v Bertrand 2002: 83–84). Peta točka

šestega člena tako govori o tem, da mora v primeru, ko se objavlja gradivo o zasebnosti otroka, obstajati upravičen razlog za to, ki pa naj ne bo slava oziroma družbeni položaj njegovih staršev ali skrbnikov. Pravilo, ki vsiljuje vprašanje, ali ni morda avtor spornega prispevka zgodbe objavil zgolj zato, ker je otrok, ki je domnevna žrtev spolne zlorabe, sin »dizajnerja stolov Domna Slane«, ki je tudi »starejši sina slikarke Dore Plestenjak in polbrat še bolj znanega estradnika Jana Plestenjaka« (glej besedilo v prilogi, vir: Direkt, št.1, 15. 9. 2005).

V prvi točki sedmega člena (Otroci v primerih spolnosti) isti kodeks novinarjem prepoveduje identifikacijo otrok, ki so mlajši od 16 let in ki so bodisi kot žrtve bodisi kot priče vpleteni v primere spolnih prekrškov, četudi jim zakon tega izrecno ne prepoveduje (v Bertrand 2002: 84). V drugi točki (prav tam) isti člen navaja, kaj novinar sme oziroma česa ne sme storiti, ko poroča o otrocih – žrtvah spolnih zločinov:

- Otroka ne sme identificirati.
- Odraslega lahko identificira.
- Ne sme uporabiti besede 'incest' v primerih, kjer bi lahko bil otrok prepoznan.
- Napisano ne sme v ničemer nakazovati razmerja obtoženca do otroka.

V omenjenem kodeksu sta pomembna še člena 10 in 12, ki govorita o nedolžnih sorodnikih in prijateljih ter o žrtvah spolnega nasilja (v Bertrand, 2002: 84–85). Člen 10 tako pravi, da se mora novinar izogibati razkrivanju identitete svojcev in prijateljev oseb, obtoženih zločina, ne da bi poprej dobil njihovo soglasje. V členu 12 pa piše, da novinar ne sme razkriti identitete žrtev spolnega nasilja ali objaviti gradiva, ki bi prispevalo k identifikaciji, razen ko za to obstaja tehten razlog in če mu to dovoljuje zakon.

3.3.3 OBJAVA FOTOGRAFIJ

Tragedije so ponavadi za medije zelo zanimive, poročanje o travmatičnih dogodkih pa je za novinarje ena najtežjih nalog, saj so takšni dogodki tudi zelo čustveni, tako za žrtve kot za novinarje, ki o tem poročajo. Kljub temu pa ravno na tem področju medijem najpogosteje očitajo senzacionalistično in brezčutno poročanje. Pogosto se namreč o takšnih dogodkih poroča na preveč dramatičen način, da bi se le zgodbe čim boljje prodale. V ospredje so

postavljena človeška čustva, sami dogodki pa vsebujejo preveč nepotrebnih podrobnosti. Pozornost vzbujajoči naslovi in fotografije (v primeru elektronskih medijev tudi zvok) še povečajo učinek dramatičnosti (Retief 2002: 171).

V rumenem tisku, kjer se zgodbe objavljajo na senzacionalističen način, so torej bistvenega pomena tudi fotografije, ki poleg uporabe čustveno zaznamovanih besed še dodatno vplivajo na bralca s svojo pozitivno ali negativno podobo. Niso pa vedno tudi nad mejo dobrega okusa, kar pri bralcih lahko sproža različne odzive. Retief (2002: 233) v svoji knjigi *Media ethics: an introduction to responsible journalism* obravnava sporno fotografijo, ki je bila leta 1999 objavljena v južnoafriškem časniku *Sowetan*. Fotografija prikazuje trupli 25-letnega (črnskega) moškega in njegovega 18-mesečnega otroka. Moški, ki je domnevno trpel zaradi depresije, je najprej obesil svojega sina, nato pa še sebe. Objava fotografije je sprožila val kritik zoper časnik. Avtor povzema Edwarda Birda (vodjo Media Monitoring Project), ki pravi, da »fotografija z ničemer ni pripomogla k spoštovanju dostojanstva žrtev in njune družine« (Retief 2002: 234). Bird meni, da z objavo sporne fotografije na naslovnici niso zavarovali tistih občutljivejših bralcev, na katere bi lahko imela »travmatična narava fotografije« še posebno negativen učinek.

Na moč, ki jo imajo fotografije, je opozarjal že Lippmann: »Dandanes imajo fotografije takšno premoč nad domišljijo, kot jo je včeraj imela tiskana, pred njo pa govorjena beseda. Zdi se popolnoma resnične« (1999: 84).

V analiziranem prispevku lahko že na prvi strani vidimo fotografijo slikarke in njenega golega sina (slika 3.3.3.1). Vsiljuje se vprašanje, kaj je želel avtor z objavo takšne fotografije dokazati. Je morda želel prikazati Domna Slano kot nemoralneža in posredno kot potencialnega zločinca (pedofila)?

Slika 3.3.3.1: Slika golega Domna Slane z mamo Doro Plestenjak

Vir: Direkt 1, 15. september 2005.

V besedilu v rumenem krogu na drugi strani (slika 3.3.2.1) piše: »Domen Slana in njegova mama Dora Plestenjak na eni izmed družinskih orgij ...«. Slovar slovenskega knjižnega jezika besedo orgija definira kot »razbrzdano veseljačenje«. Avtor v prispevku trdi, da naj bi se na posestvu Plestenjakovih dogajale orgije, »o čemer delno pričajo tudi šokantne fotografije«, ki jih je v prispevku objavil, nikjer pa ne navaja dokazov, ki bi pričali, da so se v trenutku, ko so bile fotografije posnete, pri Plestenjakovih res odvijale orgije. Ključno je tudi vprašanje, kje je objavljene fotografije dobil. Napiše sicer, da naj bi po njihovih informacijah »šokantne fotografije posnel Jan Plestenjak«, nikjer pa ne napiše, kje je sam dobil fotografije in dovoljenje, da jih objavi. To je sicer vprašanje, ki bi bilo bolj zanimivo, če bi se ukvarjali z dovoljenimi oziroma nedovoljenimi načini zbiranja informacij v novinarstvu, tudi v luči zakonodaje, a kljub temu menimo, da ga je potrebno izpostaviti že zaradi same narave fotografij.

Retief (2002: 234) meni, da je ena od večjih nevarnosti, ki leži skrita v objavi takšnih fotografij, ta, da bi občinstvo ob prepogosti izpostavljenosti takšnim slikam lahko postalo toliko navajeno na moteče prizore, da ti v njih ne bi več vzbujali odpora oziroma na njih ne bi imeli nobenega učinka več. Ob tem se sprašujemo, ali obstajajo omejitve, ki bi novinarjem v določenih okoliščinah prepovedovale objavo določenega gradiva (fotografij).

Slovenski kodeks tu ne ponuja konkretnjših navodil (22. člen). Novinarjem svetuje le posebno obzirnost, ne navaja pa načinov, kako to obzirnost v primeru objavljanja fotografij doseči. In tudi ne pove, kdaj je objava spornega gradiva upravičena.

Mencher (2000: 671) meni, da je objava nespodobnega in vulgarnega gradiva odvisna od:

- konteksta (takšno gradivo se lahko objavi, če je ključnega pomena pri poročanju o pomembnem dogodku),
- narave občinstva,
- pomembnosti vpletenih oseb (javne osebe živijo javna življenja, zato je njihova zasebnost manj zaščitena kot pri navadnih državljanih in je objava spornega gradiva o njih včasih nujna).

Na primer indijski kodeks⁷ iz leta 1992 (v Bertrand 2002: 95) ponuja več smernic. V točki 31 pravi, da lahko ugotovimo, ali gre pri fotografiji za obscenost, če si odgovorimo na tri ključna vprašanja:

I. Je fotografija vulgarna in nespodobna?

II. Ali gre pri fotografiji za navadno pornografijo?

III. Ali je namen njene objave le ustvarjanje zaslužka na račun spodbujanja seksualnih čustev pri adolescentih oziroma pri tistem segmentu občinstva, med katerim naj bi fotografija krožila? Z drugimi besedami: ali gre le za izkoriščanje fotografije v komercialne namene?

Zaključimo lahko, da fotografija (slika 3.3.3.1) ne kaže spoštovanja do dostojanstva osebe tako Dore Plestenjak kot njenega sina Domna Slane (ki je fotografiran gol). Prav tako ne izraža spoštovanja do ožje in/ali širše družine, ki je lahko fotografijo videla po objavi v Direktu. Fotografija je bila v večjem formatu objavljena na naslovnici, skupaj s »privlačnim« naslovom, s čimer v uredništvu niso zadostili nikakršnemu koristnemu družbenemu namenu, razen temu, da so potešili željo voajeristične, škandalov željne javnosti.

⁷ Third World Code from India – Norms of Journalistic Conduct.

3.3.4 STEREOTIPI

V tem razdelku bomo pogledali, kako mediji lahko generirajo stereotipe oziroma kako skrbijo za ohranjanje že obstoječih, ter kaj stereotipi sploh so.

Lippmann (1999: 86) stereotipe opredeljuje kot »urejeno in bolj ali manj trdno sliko o svetu, ki smo ji prilagodili svoje navade, okus, zmožnosti, udobje in upe.« Ni nujno, da stereotipi predstavljajo popolno sliko o svetu, so pa kljub temu »slika o možnem svetu, ki smo se ji prilagodili« (prav tam).

Triindvajseta točka Kodeksa novinarjev Slovenije navaja, da se morajo novinarji izogibati »rasnim, spolnim, starostnim, verskim, etničnim in geografskim stereotipom in stereotipom, povezanim s spolnimi nagnjenji, invalidnostjo, fizičnim videzom in socialnim položajem.« Prav tako jim ne dopušča spolne, etnične, verske, socialne diskriminacije, žaljenja verskih čustev in običajev ter netenja mednacionalnih trenj.

Podobno lahko preberemo v 7. členu Deklaracije o temeljnih novinarske etike, kjer piše, da se mora novinar »zavedati nevarnosti diskriminacije, ki jo lahko povzroči medij, zato mora storiti vse, da se izogne kriterijem, na katerih temelji diskriminacija (kot so na primer rasa, spol, seksualna orientacija, jezik, religija, politično ali drugo mnenje, nacionalna ali socialna pripadnost.«

Četudi se stereotipom v celoti ni možno izogniti, nekateri novinarji še vedno zapadajo v pasti stereotipiziranja. Še posebno v rumenem tisku lahko zasledimo primere stereotipiziranja, saj je, kot smo napisali že v poglavju o značilnostih rumenega tiska, ena tipičnih lastnosti senzacionalističnih zgodb ta, da se avtor rad postavi na stran »nedolžnih«, medtem ko »pokvarjene« obsoja. Slednji so ponavadi politiki, premožni ljudje in njim podobni.

Z ustvarjanjem stereotipov v medijih in z vlogo stereotipov v družbi se je podrobneje ukvarjal Day. Stereotipe označuje kot fiksne podobe o skupini ljudi, ki jih imamo ljudje v glavah in jih pogosto apliciramo na vse posameznike v tej skupini. Kot pravi, gre pri stereotipiziranju izključno za način poenostavljanja kompleksnega sveta in vsakdanjosti. Večine informacij namreč ne dobimo na podlagi lastnih izkušenj (jih tudi ne moremo), pač pa jih dobimo »iz

druge roke«. Nato jih »popredalčkamo« in jih skušamo kasneje uporabiti skladno s svojimi izkušnjami, ki jih imamo z določeno družbeno skupino ljudi (Day 2000: 387–388).

Kot pravi Lippmann (1999: 83), nam stereotipi prihranijo čas. Sodobno življenje poteka v preveliki naglici in je preveč raznoliko, poleg tega pa ljudi včasih ločuje tudi (prevelika) fizična razdalja, zato ni ne časa ne možnosti, da bi opazili prav vse. Namesto tega opazimo le neko specifično lastnost, preostanek »slike« pa zapolnimo s stereotipom te slike, ki ga imamo shranjenega v glavi. »Poskus, da bi videli vse na nov način in v podrobnostih, ne pa tipizirano in posplošeno, je utrudljiv in v preobilici raznih opravkov tako rekoč ne pride v poštev« (Lippmann 1999: 83).

Ker je svet velik, ne moremo videti in vedeti vsega, kar se dogaja. Zato se moramo zanašati na pričevanja drugih in si na podlagi tega ustvariti mnenje o stvareh (Lippmann 1999: 78). Ali kot pravi Day (2000: 388), na ta način »obogatimo svoje siromašno znanje o okolju.« Meni, da imajo pri tem množični mediji pomembno vlogo, saj so naše okno v svet in nam predstavljajo tiste dele našega okolja, ki jih sami neposredno ne moremo videti oziroma izkusiti. »So naše oči in ušesa« (Day 2000: 388). Poleg tega, da nas obveščajo in zabavajo, so tudi prenašalci kulturnih vrednot.

Ta funkcija medijev pa je dvorezna. Namreč, kot opozarja Lippmann (1999: 79), v večini primerov najprej določimo in šele nato vidimo, redko se zgodi obratno. Tako najprej določimo tiste stereotipne značilnosti nekoga ali nečesa, ki nam jih je utrdila kultura. Za stereotipiziran svet je tako značilno to, da je tak, kot pričakujemo, da je, in ne tak, kot bi si želeli, da bi bil. Če je to, kar vidimo, skladno s tem, kar pričakujemo, potem se, kot pravi Lippmann (1999: 91), počutimo domače. Zato se pri stereotipiziranju naša pozornost vedno usmerja k tistim dejstvom, ki podpirajo sistem, in se odvrta od tistih, ki mu nasprotujejo (Lippmann 1999: 99). Z drugimi besedami, vidimo le tisto, kar želimo videti, ne pa tistega, kar je v resnici. Stereotip namreč nastopa pred razumom. »/Je/ način percepcije, ki podatkom, še preden dosežejo razum, vsili določene čustvene značilnosti« (Lippmann 1999: 88).

Stereotipi torej niso nevtralni, pač pa s seboj vedno nosijo nek čustven naboj (stereotipiziranje je namreč vedno povezano z našim osebnim dožemanjem resničnosti), zato jih tudi Day vidi kot družbeno nevarne. Njihova posledica je lahko cela vrsta diskriminacij, predsodkov in poniževanj, »če so uporabljeni v napačnem kontekstu« (Day 2000: 390–395). V okoliščinah,

kjer presoja nastopa še pred dokazi, ni prostora ne za pravičnost, ne za usmiljenje, kaj šele za resnico (Lippmann 1999: 99).

S tem se strinja tudi Retief (2002: 194), ki trdi, da je problem stereotipov v tem, da ne dopuščajo drugačnosti – predpostavljajo, da ima neka družbena skupina točno določene lastnosti, po katerih se loči od ostalih družbenih skupin, ne predvideva pa možnosti odstopanja od teh značilnih potez. Na tej osnovi stereotipi generirajo nepravičnost. Pravzaprav razosebljajo posameznike, saj jim ne dovoljujejo biti to, kar so, pač pa jim vsiljujejo neke vnaprej določene lastnosti, vzorce vedenja ipd. Opozarja, da »so novinarji v nenehni nevarnosti, da zapadejo v pasti stereotipiziranja, ravno zaradi tega, ker večinoma pišejo o ljudeh.« Novinarji so namreč tudi sami ljudje, ki so v procesu socializacije ponotranjili določena stališča in prepričanja, zato zlahka podležejo skušnjavi posploševanja in pričnejo »predalčkati« ljudi. Mediji nato le pripomorejo k razširjanju takšnih posplošenih trditev ter vplivajo na stališča in prepričanja občinstva (2002: 194–195). Poudarja tudi, da ne smemo podcenjevati moči, ki jo imajo mediji ne toliko pri ustvarjanju stereotipov, kot pri njihovem razširjanju in ohranjanju. Moralna odgovornost medijev je po njegovem v tem, da prekinejo začarani krog stereotipov in tako »ustvarijo temelje za boljšo družbo« (2002: 195).

Menim, da ni nujno, da novinarji s svojim pisanjem razširjajo le negativne podobe. Posledice njihovega pisanja so lahko tudi pozitivne. Dober primer navaja Lambeth (1997: 117): petletna deklica Sage Volkman je bila žrtev požara in je po nesreči ostala z uničeno kožo na obrazu, rokah in nogah, izgubila pa je tudi veke, nos, levo uho in prste na obeh rokah. Po nesreči je bilo v časniku *Journal* objavljeno običajno poročilo, ki se pojavlja ob takšnih dogodkih, urednik tega jutranjika pa je želel, da bi njegova ekipa pripravila še podrobnejše poročilo o zdravljenju te deklice. Ob tej priložnosti so nastale takšne fotografije, da je vodstvo časnika presodilo, da bi med bralci po vsej verjetnosti vzbudile precej nelagodja, zato so se odločili, da jih ne objavijo. Zgodilo pa se je, da se je fotoreporterka nekega drugega časnika (*Tribune* iz Nove Mehike), Vickie Lewis, v svojem prostem času поблиže spoznala z dekličino družino in z njimi navezala prijateljske stike. V času poznanstva je posnela nekaj zasebnih fotografij. Zdravniki, ki so skrbeli za deklico, so starše opozorili na dejstvo, da bo vrnitev med ljudi za deklico težavna. Njen videz bo zagotovo privabljal poglede ljudi, kar bi znalo deklico prizadeti. Pri časniku *Tribune* so zato sklenili, da bodo objavili izčrpno zgodbo o dekličini usodi in jo podkrepili s fotografijami. Kot piše Labmeth, je bila »na dvanajstih tabloidnih straneh / .../ zapisana pripoved o nežni ljubezni in negi Saginih staršev ter o postopnem

sprejemanju in razumevanju njenih sošolcev« (prav tam). Posledica je bila, da se je v skupnosti, kjer je živela dekličina družina, sprožil cel val dobrodelnih akcij in pozitivnih dejanj, s katerimi so ljudje želeli pomagati Sage in njenima staršema. Vrnitev med ljudi je bila tako deklici olajšana, njena zgodba pa je imela na skupnost poučen in navdihujoč učinek.

V analiziranem poročevalskem besedilu je, z vidika stereotipiziranja, sporna naslednja poved: »Ko se je Ošlajeva obrnila na pomoč k **Matjažu Hanžku**, varuhu človekovih pravic, pa ji je ena izmed njegovih uslužbenk le potarnala, kaj češ, mala država, velika in močna družina.« Dopolnjuje jo anketa na 3. strani, ki bralce sprašuje: »Ali menite, da si pristojni slovenski organi upajo do konca izpeljati postopke pregona pedofilstva med znanimi in vplivnimi Slovenci?«

Slika 3.3.4.1: Anketa

Vir: Direkt 1, 15. september 2005.

Zdi se, kot da je avtor z objavo prispevka sam sprožil postopek pregona »znanih in vplivnih Slovencev«. Izjava o mali državi ter veliki in močni družini naj bi sicer bila izjava uslužbenke, zaposlene pri varuhu človekovih pravic, Matjažu Hanžku. A vendar lahko avtor svoje mnenje na prikrit način izrazi tudi tako, da v zgodbi objavi mnenje nekoga drugega, ki pa je podobno njegovemu lastnemu, o čemer smo že pisali.

V tem primeru lahko bralec dobi vtis, da so člani družine Plestenjak-Ošljaj »moralno oporečni« zgolj zato, ker pripadajo »veliki in močni družini« in si zato lahko privoščijo početi marsikaj ter ob tem ostanejo nekaznovani. Če gremo še dlje, bralec lahko na podlagi tega in njemu podobnih prispevkov zaključi tudi naslednje: vsak, ki je v Sloveniji znan in vpliven, je tudi pokvarjen/pedofil/zločinec ipd. Če si takšno mnenje ustvari en posameznik, si ga lahko ustvari tudi večje število ljudi. Ustvarjalci diskriminatornih novinarskih besedil tako ne le ustvarjajo stereotipe v družbi, pač pa tudi skrbijo za njihovo ohranjanje in razširjanje.

4. JEZIKOVNO-STILNA ANALIZA

Do sedaj smo večino analize opravili na temeljih določil novinarskega kodeksa. Kot smo omenili že v uvodu, menimo, da to za celovito presojanje o tem, ali je avtor analiziranega prispevka ravnal etično ali ne, ni dovolj. Prepričani smo, da lahko analizo učinkovito podpremo tudi z jezikovno-stilno razčlemba. Z demokracijo je nujno povezana odgovornost, ta pa se kaže s »profesionalnim delom, h kateremu sodi tudi obvladovanje jezika« (Kalin Golob, 2003: 240). Jezikovna sredstva, ki jih novinar izbira iz jezikovnega sistema, so namreč vedno rezultat namerne, k sporočanjškemu cilju usmerjene izbire. Ta izbira lahko kaže novinarjev profesionalni odnos do dela ali pa njegov namen mimo standardov žanra, kodeksa ali zakona izrabiti jezikovna sredstva za obračunavanje, žaljenje in razkrinkavanje. S tem se podrobneje ukvarja jezikovna stilistika oziroma stilistika poročevalstva, ki obravnava tudi tabloidizacijo v medijih in jo »v zvezi s senzacionalizmom zanima, kakšna jezikovna sredstva in stilne postopke uporablja novinar«, ko želi s svojim sporočilom doseči večji učinek (Kalin Golob in Poler Kovačič 2005: 291).

4.1 OBJEKTIVIZACIJA/SUBJEKTIVIZACIJA POROČEVALSKIH BESEDIL

Na objektivizacijo oziroma subjektivizacijo poročevalskih besedil lahko poleg upoštevanja oziroma neupoštevanja določil novinarskega kodeksa kaže tudi jezikovni stil. Tu gre predvsem za prikrito ali odkrito rabo takšnih jezikovnih sredstev v besedilu in tudi v naslovih, ki na tak ali drugačen način odražajo poročevalčevo stališče do napisanega.

4.1.1 AKTUALIZMI

Eden od načinov subjektiviziranja besedila je raba **aktualizmov**. Korošec (1998: 17) govori o aktualizaciji kot o sredstvu, »s katerim tvorec išče pot k naslovniku, navezuje stik z njegovim izkustvenim svetom, da bi sprožil njegovo razumsko in čustveno dejavnost«. Gre torej za to, da želi avtor besedila pri bralcu vzbuditi odziv na prebrano in ga pripraviti do tega, da do napisanega vzpostavi določeno stališče. To stori z rabo stilno nenevtralnih (zaznamovanih) jezikovnih sredstev, ki v sistemu slovenskega knjižnega jezika predstavljajo protipol stilno nevtralnemu (nezaznamovanemu) jezikovnemu sredstvu (Korošec 1998: 13).

V poročevalskih besedilih tako lahko najdemo t. i. *avtomatizme* – gre za večinoma tehnična, specializirana jezikovna sredstva, ki so v poročevalskih besedilih nevtralne narave, in t. i. *aktualizme* – besede, ki jih rabimo za dosego posebnega učinka in »ki jih SSKJ kvalificira s katerim izmed t. i. stilno-plastnih in časovnih kvalifikatorjev« (Korošec 1998: 13–19). Raba slednjih med drugim izraža tudi avtorjevo vrednotenje besedila, predvsem zaradi besed »ekspresivne (včasih tudi pogovorne) stilne vrednosti« (Korošec 1998: 19).

Že v poglavju o značilnostih tabloidnega tiska oziroma senzacionalističnih novic smo zapisali, da se v tabloidih najpogosteje pojavljajo zgodbe, ki vsebujejo takšna jezikovna sredstva, zaradi katerih je besedilo bolj berljivo in privlačno, tako je tudi v obravnavanem prispevku. Zapisala jih bom v takšnem zaporedju, kot si sledijo v besedilu, nato pa bom s pomočjo SSKJ skušala ugotoviti, kako so kvalificirana:

- tragičen/-a [Tragična zgodba se je začela januarja 2002, ko sta se po nekaj letih skupnega življenja razšla dizajner stolov **Domen Slana**, starejši sin slikarke **Dore Plestenjak** in polbrat še bolj znanega estradnika **Jana Plestenjaka**, ter **Janja Ošlaj**, ena izmed najbolj znanih slovenskih oblikovalk.- podčrtala M. B.] – *ki zaradi hudega trpljenja, težav vzbuja sočutje, žalost **
- šokiran [Šokirana Ošlajeva je kmalu ugotovila, da ima otrok nenavadne želje. – podčrtala M. B.] – *deležnik od šokirati → šokirati – ekspr. vzbuditi veliko presenečenje, osuplost.*
- lulček [Ko ga je dajala spat, jo je začel spraševati, ali mu ne bo božala lulčka, on pa bo njej božal lulico. – podčrtala M. B.] – *otr. moški spolni ud*
- gnusen/-o [Še huje, policisti so presenečeni Ošlajevi pripovedovali, naj priskrbi filmske posnetke, ki bi kakor pričali o gnusnem početju Dore Plestenjak. – podčrtala M. B.] – *ki vzbuja gnus → gnus – občutek, ki ga povzroči kaj izredno grdega, odvratnega **

- orgije [Niso verjeli niti zgodbam o orgijah, ki naj bi se dogajale na posestvu Plestenjakovih, o čemer delno pričajo tudi šokantne fotografije, ki jih objavljamo že v današnjem Direktu. – podčrtala M. B.] – *ekspr. razbrzdano veseljačenje*
- šokanten [Niso verjeli niti zgodbam o orgijah, ki naj bi se dogajale na posestvu Plestenjakovih, o čemer delno pričajo tudi šokantne fotografije, ki jih objavljamo že v današnjem Direktu. – podčrtala M. B.] – *ekspr. ki zelo preseneti, osupne koga*
- pedofilski [Razkrivamo pedofilski škandal desetletja v Sloveniji. – podčrtala M. B.] – OPOMBA: izraz izhaja iz besede pedofilija, za katero pa v SSKJ nisem našla ustrezne razlage. Našla sem jo v Verbinčevem slovarju tujk (1968: 533), ki pedofilijo definira kot *1. spolno nagnjenje do otrok nasprotnega spola, npr. pri starčevski bebavosti; 2. homoseksualno ljubezen do dečkov*. Veliki slovar tujk (2002: 861) pedofilijo označuje kot »spolno nagnjenje do otrok«, pedofila pa kot tistega, »ki je nagnjen k pedofiliji«. Enako definicijo najdemo tudi v Priročnem slovarju tujk (2005: 610). *
- škandal [Razkrivamo pedofilski škandal desetletja v Sloveniji. – podčrtala M. B.] – *nemoralno, nečastno dejanje, ravnanje, ki vzbuja ogorčenje, zgražanje javnosti*.

V analiziranem besedilu, ki šteje 12 povedi, je avtor uporabil:

- štiri besede z ekspresivno stilno vrednostjo (šokiran, orgije, šokanten, lulček⁸),
- tri pridevnike (besede, označene z zvezdico *), ki vrednotijo napisano (tragičen, gnusen, pedofilski),
- eno besedo, katere pomen je v našem kulturnem okolju pojmovan kot nekaj slabega (škandal).

Avtor v besedilu z izbiro pridevnikov izrecno vrednoti zgodbo in jo interpretira. Pridevniki namreč po definiciji v besedilih izrecno vrednotijo (glej Kalin Golob 2003: 234). Prek ekspresivnih jezikovnih sredstev pa avtor prav tako izraža vrednostno sodbo, namesto da bi predstavil dokaze, ki bi potrjevali njegovo zgodbo. Kalin Golobova (2003: 239) pretirano in intenzivno nizanje stilno zaznamovanih sredstev vidi kot krinko, s pomočjo katere želi avtor poročevalskega besedila prikriti pomanjkanje argumentov. Z rabo ekspresivnih jezikovnih sredstev želi vplivati na čustveno sprejemanje, »da se bralec ne bi spraševal o argumentih, ampak bo verjel, da so za ubesedeno ogorčenost gotovo krivi grozljivi dokazi o nezaslišanih dejanjih vpletenih«. Ob dejstvih, da v slovenskem besedišču obstaja širok izbor besed in da se

⁸ Tudi kvalifikator *otr.*, s katerim je označena beseda *lulček*, je ekspresivni kvalifikator.

je avtor odločil v prispevku uporabiti ravno te, ki smo jih našli, se sprašujemo, s kakšnim namenom je to storil.

Količina ekspresivnih jezikovnih sredstev in pridevnikov, ki izrecno vrednotijo, ter mesta, kjer se te besede pojavljajo, navajajo k ugotovitvi, da jih je avtor uporabil namerno in preiščeno, z namenom javno ponižati slikarko in jo v očeh bralcev prikazati kot skrajno nemoralno osebo. Preden sem opravila analizo besedila, sem predvidevala, da se bodo v njem pojavljala takšna jezikovna sredstva, ki bi utegnila bralce privabiti k branju zgodbe in jih pripraviti do tega, da se postavijo na stran žrtve in sočustvujejo z njo. Navsezadnje gre za senzacionalistični prispevek, ki je bil objavljen v tabloidnem časniku. Nisem pa pričakovala, da bodo v besedilu uporabljena z namenom razžaliti oziroma ponižati objekt upovedovanja. Prav tako sem pričakovala, da bo avtor v besedilu na prikrit ali odkrit način izrazil svoje stališče, vendar ne, da bo to storil na račun osebe, o kateri je pisal.

Kalin Golobova (2004: 710) povzema Olgo Akhmanovo in pravi, da je jezikovni sistem nabor jezikovnih sredstev, »ki so si v bistvu podobna, a se razlikujejo v drugotnih značilnostih«. Te značilnosti ne spreminjajo osnovnega pomena oziroma bistva besed, vendar konotirajo – besedam dajejo dodatni pomen. Avtor sam se odloči, kako bo izbral med sinonimnimi možnostmi. Izbiro, kot pravi Kalin Golobova, (prav tam) prilagaja »okolščinam in namenu sporočanja, primerno besedilni vrsti in naslovniku«.

Vsak novinar bi moral poznati razliko med nevtralnimi in zaznamovanimi obarvanimi besedjem v slovenskem jeziku, posledično pa bi se moral tudi zavedati škode, ki jo lahko povzroči nepremišljena raba besed, in sprejeti odgovornost za napisano. Kalin-Golobova (2002: 31) pravi: »Vsako sporočanje je rezultat namerne, k cilju usmerjenega izbora med sredstvi jezikovnega sestava. Izbira med možnostmi je povezana z avtorjevim hotenjem in okolščinami sporočanja, /.../.« Moč jezika se tako kaže ravno v tej možnosti izbire in v konotacijah, ki so dodane osnovnemu pomenu jezikovnih sredstev ter s katerimi avtor vpliva na naslovnika (Kalin Golob 2004: 710). Vendar pa avtor nima zgolj možnosti izbire jezikovnih sredstev iz jezikovnega sistema, izbira lahko tudi med različnimi dejstvi in jim tako podeljuje večji ali manjši pomen (Kalin Golob 2004: 704).

Sklenemo lahko, da se avtor besedila, ki sem ga analizirala, bodisi ne more pohvaliti z odličnim poznavanjem slovenskega jezika ali pa se je zavestno odločil slikarko javno

diskreditirati. Bolj verjetno je predvsem slednje, saj je že analiza besedila po postavkah kodeksa slovenskih novinarjev pokazala, da je avtor vire navajal precej enostransko in da so viri informacij predvsem tiste osebe, ki potrjujejo napisano. Avtor je želel bralce prepričati v to, da je slikarka storila obsojanja vredno dejanje in da je tudi sama obsojanja vredna oseba. Zato je v besedilu uporabil zgolj tiste informacije, ki naj bi to potrjevale. Pri tovrstnem početju avtor pravzaprav posredno izraža svoje stališče. Ni mu treba naravnost povedati, kar si misli, saj namesto njega to storijo njegovi viri. Da pa se bralci ne bi spraševali, ali je vse, kar je zapisal, resnica, zgodbo podkrepi s takšnimi jezikovnimi sredstvi, ki bi jim lahko izbrisala sleherni dvom, saj si je kaj takega preprosto nemogoče izmisliti. Še več, zgodbo stopnjuje tako, da napiše, kako pristojni organi (za katere ne izvemo, kateri natančno sploh so) niso verjeli ne pričevanju otroka ne trditvam njegove matere ali varuške. »Še huje (podčrtala M. B.), policisti so presenečeni Ošlajevi pripovedovali, naj priskrbi filmske posnetke, ki bi kakor pričali o gnusnem početju Dore Plestenjak.« Ali ima bralec, ki do besedila ne zmore ali ne zna vzpostaviti kritične distance, sploh kakšno drugo možnost, kot da v zgodbo verjame?

4.1.2 ANALIZA NASLOVJA OBRAVNAVANEGA BESEDILA

Kot piše Korošec (1998: 43), so naslovi, gledano stilno, v pisnem poročevalstvu »najizrazitejša prvina«. Postavljeni so na najvidnejše mesto, imajo pa tudi »poseben izbor iz sredstev danega jezika« (prav tam). V njih se tudi pogosto pojavljajo aktualizmi. Takšno naravo imajo predvsem zaradi svoje funkcije oziroma funkcij, ki so po Korošču (1998: 48–49) naslednje:

1. ***poimenovalno-informativna*** – takšen naslov napoveduje vsebino poročevalskega besedila in podaja več informacij o njej.
2. ***informativno-stališčna*** – v takšnih naslovih poleg poimenovanja vsebine besedila »izrazito izstopa vrednotenje te vsebine« (Korošec 1998: 49) oziroma avtorjevo stališče. Kot pravi Korošec (prav tam), lahko »stališčni del te funkcije zajema tudi zelo pretanjene stilne odtenke«.
3. ***pozivno-pridobivalna*** – v naslovih s to funkcijo se sicer prekrivajo prvine informativne in stališčne funkcije, kljub temu pa izstopa poročevalčev poziv bralcem oziroma naslovniku. Gre za to, da želi avtor s takšnim naslovom predvsem pritegniti bralca k branju prispevka,

ni pa nujno, da z naslovom pove kaj več o sami vsebini. V takem primeru lahko govorimo tudi o t. i. zastrtih naslovih.

Korošec (1998: 50) govori o naslovju kot enoti, ki jo sestavljajo nadnaslov, veliki naslov, podnaslov (ali več njih) ter sinopsis. V našem primeru imamo tri od štirih omenjenih prvin:

- Nadnaslov: »Razkrivamo pedofilski škandal desetletja v Sloveniji« (Slika 4.1.2.1),
- Naslov: »Dora vseh Plestenjakov mora« (Slika 4.1.2.2),
- Podnaslov: »Slavna slikarka Dora Plestenjak, mama estradnika Jana Plestenjaka in dizajnerja Domna Slane, osumljena spolne zlorabe lastnega vnuka« (Slika 4.1.2.3).

Slika 4.1.2.1: Nadnaslov

Vir: Direkt 1, 15. september 2005.

Slika 4.1.2.2: Naslov

Vir: Direkt 1, 15. september 2005.

Slika 4.1.2.3: Podnaslov

Vir: Direkt 1, 15. september 2005

Korošec piše (1998: 18), da so za naslove značilni predvsem tisti aktualizmi, ki spadajo k tropom. Tu gre predvsem za oksimorone, paronomazije, evfemizme in podobno (Korošec, prav tam). V našem primeru pa ne gre za trope, temveč za glasovno figuro. V besedni zvezi »Dora vseh Plestenjakov mora« vidimo, da gre za ujemanje soglasnikov in samoglasnikov »ora« v besedah *Dora* in *mora*, naslovtvorec uporabi polni stik ali rimo (Trdina 1969: 39).

Trdina (prav tam) pravi, da se moramo v vsakdanjem govoru izogibati rim, ker delujejo nenaravno. Bolje zvenijo v pesniškem jeziku, kjer s svojimi posebnostmi ustvarjajo posebne učinke (Trdina 1996: 27). S posebnimi učinki si je morda želel pomagati tudi avtor in ustvariti takšen naslov, ki bi naslovnike privabljal k branju zgodbe. Pri tem je uporabil slabšalno besedo (*mora*), ki s svojim pomenom izraža avtorjevo izrazito odklonilno stališče do osebe, o kateri piše. V SSKJ je namreč v uporabljenem pomenu (dolgočasen, vsiljiv in zoprni človek) označena s kvalifikatorjem *slabš.* (slabšalno).

Korošec v tipologiji naslovov med drugim omenja tudi t. i. *aktualizirano naslovje* (1998: 61). Gre za naslovje, ki v velikem naslovu vsebuje aktualizem. V našem primeru je to besedna zveza »Dora vseh Plestenjakov mora«. Za ta tip naslovja je značilno tudi to, da podnaslov razaktualizira veliki naslov, saj nam ponuja njegovo širšo pojasnitev. V podnaslovu tako lahko preberemo: »Slavna slikarka Dora Plestenjak, mama estradnika Jana Plestenjaka in dizajnerja Domna Slane, osumljena spolne zlorabe lastnega vnuka«. Dobimo torej pojasnilo, dodatne informacije o tem, zakaj je »Dora vseh Plestenjakov mora«. Zato, ker naj bi spolno zlorabila svojega vnuka. Če sedaj skušamo ugotoviti, katero od treh prej omenjenih funkcij

ima naš veliki naslov, lahko najprej rečemo, da poimenovalno-informativna funkcija ni v ospredju. Iz besedne zveze »Dora vseh Plestenjakov mora« namreč težko razberemo, kakšna vsebina bo sledila v besedilu. Ta naslov nam torej ne daje dodatnih informacij o tem, kakšna je vsebina poročevalskega besedila.

Druga funkcija, ki smo jo navedli, je informativno-stališčna. Povedali smo že, da pri tovrstnih naslovih izstopa avtorjevo vrednotenje besedila. Če upoštevamo dejstvo, da je avtor v naslovu uporabil besedo »mora«, ki je v SSKJ označena s kvalifikatorjem *slabš.* in da je naslov kot glasovna figura (rima) izrazit aktualizem, verjetno uporabljen z namenom doseganja posebnega učinka, potem lahko sklenemo, da avtor z izbiro takšnih jezikovnih sredstev izraža svoje stališče oziroma vrednoti. Nikjer v sobesedilu namreč ne beremo, da je slikarko kot »moro« označil kdo drug.

Ko poročevalec želi pritegniti naslovnika k branju svojega prispevka, lahko to torej stori tudi z naslovom. Ni nujno, da gre za naslov, ki vsebuje zaznamovana jezikovna sredstva. Lahko gre že za samo prostorsko umestitev naslova, velikost in barvo črk in podobno. Kot ugotavlja Jernejčičeva (2004: 43), se rumeni tisk od resnega loči ravno po nekaterih vizualnih značilnostih, med katere spadajo tudi bolj vpadljivi naslovi in fotografije. Tudi Korošec (1998: 150) trdi, da gre pri senzacionalističnem tisku za posebno rabo jezikovnih sredstev. Senzacionalizem je »hotena oblika naslavljanja, torej običajna metoda, ki jo kot táko sprejema naslovník« (Korošec, prav tam). To pomeni, da gre za ustaljene načine sporočanja, za rabo takšnih jezikovnih sredstev, ki so v rumenem tisku sprejemljiva, celo pričakovana.

Kalin Golobova v analizi petih prispevkov, ki so bili med 1. 8. in 5. 9. 1999 objavljeni v Nedeljskem dnevniku, na primeru pokaže, kako raba slabšalnih besed v naslovju kaže na odklonilni odnos, ki ga ima avtor besedila na dejavnost, o kateri piše (Kalin Golob, 2003: 232). Ugotavlja, da se v naslovju teh prispevkov pojavljajo takšne stilne prvine, ki so odraz današnjega tržno naravnane novinarstva. To želi »z izbiro slabšalnih, pogovornih ter drugih stilno zaznamovanih besed in besednih zvez pritegniti k nakupu časopisa« (Kalin Golob, prav tam).

Sklenemo torej lahko, da je pri našem naslovu izrazita informativno-stališčna funkcija. Z velikim, čez skoraj pol strani postavljenim naslovom »Dora vseh Plestenjakov mora« avtor izraža svoje stališče do slikarke. Enako stori v nadnaslovu in podnaslovu. Naslovje je

navsezadnje, kot piše Kalin Golobova (2004: 707), »pravzaprav komentar poročila, ki sledi.« Opozoriti pa velja na dejstvo, da veliki naslov vsebuje prikrito sodbo, ki v besedilu ni dokazana, kljub avtorjevemu poskusu, da bi to storil z navajanjem ustreznih virov. Enako velja za nadnaslov, za katerega menimo, da je zavajajoč. Avtor namreč v besedilu ne navede nobenega (podobnega) primera spolne zlorabe v Sloveniji, s katerim bi lahko primerjal slikarkino zgodbo in jo na podlagi primerjave resnično označil kot »pedofilski škandal desetletja v Sloveniji«. V tem primeru gre za pretiravanje, ki naslovnika vabi k branju zgodbe.

Tudi podnaslov je, glede na besedilo, povsem nesmiselen. Tam namreč avtor prispevka jasno zapiše, da je sodišče po dveh letih preiskovanja zaključilo s preiskavo, s čemer je slikarko razbremenilo suma domnevno storjenega kaznivega dejanja spolne zlorabe mladoletnega otroka. Kljub temu, da je avtor zgodbo napisal lep čas po tem, ko je bila preiskava zaključena, ga to ni ustavilo, da bi besedilo podnaslova oblikoval, kot da je slikarka še vedno osumljena domnevnega spolnega prekrška. Menimo, da podnaslov ni le nesmiselen, pač pa tudi lažniv.

Analiza je torej pokazala, da je ne le besedilo, pač pa tudi naslovje polno aktualizmov. Ti so, kot piše Kalin Golobova (2003: 233), v naslovju presojevalnih besedil celo pričakovani. Vendar pa njihova pogostost in izjemno negativna konotacija glede na sobesedilo kažejo na intenzifikacijo stilotvornih sredstev in na pretiravanje.

Kljub temu, da senzacionalistični način pisanja predvideva posebno rabo jezikovnih sredstev, se moramo vseeno vprašati, ali je nekaj, kar je pričakovano z jezikovnega vidika, takšno tudi z etičnega. Ali je zaradi, denimo, želje po večji nakladi oziroma boljši prodaji časnika, primerno uporabljati besede, ki konotirajo slabšalnost in so namenjene diskreditiranju oseb v javnosti. Še več, ali je dovoljeno takšne besede uporabljati naperjene proti konkretnim posameznikom? Vse do sedaj ugotovljeno jasno kaže na to, da avtor aktualiziranih jezikovnih sredstev v besedilu ni uporabil zgolj zato, da bi bralce šokiral, pritegnil njihovo pozornost, vzbudil njihovo zanimanje, da bi se vprašali, ali je zgodba resnična ali ne, preizkusil njihovo zmožnost empatije in jih pripravil do tega, da se postavijo na stran žrtve, kakor je to značilno za zgodbe v tabloidnih časnikih. Med možnostma, napisati besedilo tako, da bo privlačno in zanimivo, a da pri tem ne bo nihče prizadet, oziroma ga napisati tako, da bo sodoben lov na čarovnice, je izbral slednjo.

Kalin Golobova (2003: 240) je prepričana, da se odgovornost novinarjev kaže s profesionalnim delom, »h kateremu sodi tudi obvladovanje jezika.« Avtor v presojevalnih besedilih sicer lahko uporablja čustveno zaznamovana jezikovna sredstva, vendar pa je njihova raba »enako omejena na stilni učinek in avtorjevo nežaljivo vrednotenje upovedanega« (Kalin Golob 2003: 230–231). To je postavka, ki bi po našem mnenju morala veljati tudi za zgodbe v rumenem tisku.

Ugotovitve iz tega podpoglavja bomo sedaj skušali uporabiti pri konkretnih dilemah. Te bomo poskusili razrešiti v modelu etičnega presojanja. Pri tem si bomo pomagali z načeli treh pomembnejših etičnih teorij.

5. ETIČNE TEORIJE

Na vprašanje, ali mediji lahko ravnajo etično, Bivins (2004: 22) odgovarja z »Ali mediji želijo ravnati etično?«. Po obstoju novinarskih kodeksov, ki jih imajo novinarji v številnih državah, bi lahko sklepali, da želijo. Ti namreč vsebujejo pojme, ki so že sami po sebi etični (resnicoljubnost, poštenost ipd.).

Bivins (2004: 22) trdi, da je za večino medijev značilna t. i. situacijska etika, ko mediji moralno presojujejo glede na trenutno situacijo. To so, kratkoročno gledano, lahko ugodne rešitve, ni pa nujno, da bodo takšne tudi dolgoročno. Zaradi takšnega ravnanja, meni Bivins (prav tam), se ugled medijev v javnosti znižuje – napaka, ki jo stori posamezen novinar, namreč meče slabo luč na vso novinarsko skupnost.

Bivins (2004: 22) je prepričan, da novinarji svobodo v svojem poklicu razumejo preširoko. Pravi, da je največja ovira, ki novinarjem preprečuje, da bi (si) dovolili omejitve, njihovo lastno prepričanje, da lahko počnejo, kar se jim zljubi, neodvisno od zunanjega vmešavanja. To pa po njegovem mnenju ni v redu, saj imajo novinarji (pre)velik vpliv na ljudi. Mediji kot prenosniki informacij izvajajo obliko komuniciranja. To pa je ključnega pomena v procesih družbene interakcije in vplivanja na druge, zato obstaja velika verjetnost, da se kot posledica komuniciranja pojavijo etična vprašanja (Bivins 2004: 2).

Iz vpliva, ki ga imajo mediji na ljudi v procesu komuniciranja, izhajajo njihove odgovornosti oziroma dolžnosti. Te so posledica življenja v družbi in obstajajo ne glede na to, ali jih prepoznamo ali ne (Bivins 2004: 33). Novinarstvo je družbena dejavnost, kot pravita Koširjeva in Polerjeva (1996: 11), in je poklic, ki se ukvarja z ljudmi (Košir, Poler 1996: 14). Novinar mora oblikovati in širiti sporočila, »za katera je dobil gradivo od drugih«, tega pa ne počne v svojo korist ali zabavo, pač pa »dela za druge« (Košir, Poler 1996: 11), za ljudi. Ker pa je človek tisto najvišje dobro, h kateremu se usmerja etična naravnost novinarja, je etični odnos v samem bistvu in poslanstvu novinarskega sporočanja (Košir, Poler 1996: 14). Vse osebe imajo namreč dostojanstvo, ki je nad vsako ceno, in zaradi dostojanstva jih spoštujemo kot cilj sam po sebi – spoštovanje dostojanstva osebe je novinarjeva dolžnost (Košir, Poler 1996: 15–16).

Kot vidimo, je novinar primarno odgovoren javnosti, to pa sestavljajo konkretni naslovniki, konkretne osebe. Odgovornost ima tudi do »vira informacij in do predmeta upovedovanja, vest pa je tista, ki novinarja usmerja k temu, da opravi svojo dolžnost« (Košir, Poler 1996: 17). Samo novinarski kodeks ni dovolj za etično presojanje, saj ponuja le smernice, ki novinarja pozivajo, naj nekaj stori oziroma naj tega ne počne, ne pove pa, zakaj. Etične teorije ponujajo tudi odgovor na »zakaj«. Novinar nekaj stori zato:

- ker meni, da to najbolje izraža njegove interese (etični egoizem),
- ker bo posledica tega največja sreča za največje število ljudi (utilitarizem),
- ker meni, da je njegova dolžnost slediti pravilom, za katera bi želel, da bi bila univerzalna – veljavna za vse ljudi v vseh okoliščinah (Kantov kategorični imperativ) (Bivins 2004: 76).

Ni nujno, da se prav vsak »zato, ker« zdi novinarju smiselen in utemeljen, a prepričani smo, da morda pravšnja kombinacija dveh ali več etičnih teorij novinarjem lahko pomaga pri etičnem odločanju bolj, kot to stori samo kodeks. Tudi Poler Kovačičeva (2005a: 191) meni, da za etično novinarstvo ni dovolj, če primere obravnavamo zgolj na podlagi novinarskih kodeksov, »ki so vedno (nujno) omejeni«. Obravnava naj bi izhajala tudi iz utemeljenega mišljenja. »Novinarjevo moralno presojanje potrebuje teoretsko etično utemeljitev« (prav tam). Kodeks za etično presojanje ne more biti dovolj, saj je novinarju vodilo pri odločanju lahko le konkretna oseba, ne pa napisano besedilo (Poler Kovačič 2005a: 196). Zato avtorica trdi, da so etične teorije pri moralnem presojanju nepogrešljive (Poler Kovačič 2005a: 199).

Na vprašanje, ali so nam etične teorije lahko v pomoč pri moralnem presojanju, tudi Bivins (2004: 74) odgovarja pritrdilno. Etične teorije namreč vidi kot »organiziran pristop k etičnemu odločanju« (prav tam). Zato v nadaljevanju na kratko navajamo nekaj temeljnih etičnih teorij, ki so pomembne za uspešno moralno presojanje. Uporabili jih bomo v Potterjevem modelu moralnega presojanja (glej Poler Kovačič 2005a: 223–229) in skušali razrešiti etično dilemo, ki se pojavlja v analiziranem novinarskem prispevku in ki je kodeks po našem mnenju ne rešuje zadovoljivo.

5.1 KANTOV KATEGORIČNI IMPERATIV – DEONTOLOŠKI PRISTOP

Kantovo znanost imenujemo tudi znanost o dolžnostih, saj Kant meni, da so moralna le tista dejanja, ki izvirajo iz dolžnosti (Bivins 2004: 87). Novinar si postavlja vprašanje: »/K/aterim temeljnim dolžnostim se je treba pokoriti ali si zanje prizadevati ne glede na posledice« (Poler Kovačič 2002: 99). Dolžnosti izvirajo iz osebnosti (Poler 1997: 65). Vsi ljudje so neponovljiva in nezamenljiva bitja »zaradi vseh svojih telesnih, duševnih in duhovnih lastnosti« (Košir, Poler 1996: 14) in imajo dostojanstvo, ki je »nad vsako ceno« (Poler 1997: 67). Ljudi smo dolžni spoštovati, saj so cilji po sebi in nikdar sredstva za doseg ciljev – zaslužijo si spoštovanje preprosto zato, ker so ljudje (neponovljiva človeška bitja) (Bivins 2004: 89).

Kantova teorija ne predvideva posledic. Nečesa namreč ne storimo zato, ker bo to imelo dobre oziroma slabe posledice, pač pa zato, ker smo to dolžni storiti. Zato deontologi prepovedujejo določena dejanja, četudi bi lahko imela koristne posledice (Poler Kovačič 2002: 100). Bistvo odločanja torej ni izid, pač pa samo dejanje (Bivins 2004: 86). Kant verjame, da ni dejanja, ki bi bilo slabo ali dobro samo po sebi. Za presojo tega so namreč pomembni motivi (zakaj smo nekaj storili), mi pa naj bi delovali zgolj iz dolžnosti (Bivins 2004: 87). Kant razvije moralni zakon, ki ga imenuje kategorični imperativ. Ta pravi: »Deluj tako, da lahko velja maksima tvoje volje vselej hkrati kot načelo obče zakonodaje« (Poler 1997: 54). Z drugimi besedami: vedno deluj tako, da se bodo po tebi lahko zgledovali tudi drugi in bo tvoje delovanje postalo univerzalno – veljavno za vse. Ali kot to načelo za novinarje prireja Kovač (1996: 5): »Piši tako, da te bodo lahko brez moralnega mačka posnemali vsi novinarji.« Zato so t. i. neposledične teorije dobra osnova za ustvarjanje pravil in zakonov. »Večina zakonov,

kodeksov, pravil in določb je rezultat 'neposledičnega' (*nonconsequential*) etičnega razmišljanja,« piše Bivins (2004: 87).

Kant še opozarja, da se pri moralnem odločanju ravnamo (bi morali ravnati) v skladu s svojim umom, ne v skladu s čustvi. Ta so nestabilna in nezanesljiva, v primerjavi z umom, ki je univerzalen (Poler 1997: 48, 65).

Bivins (2004: 90–92) pravi, da nekateri vidijo Kantovo držo kot preveč absolutistično, saj se ne strinjajo s tem, da bi ljudje morali ravnati, ne da bi pri tem mislili na posledice. Namreč, ko postavimo neko pravilo »Ne počni tega in tega ...«, se hkrati vedno sprašujemo »Zakaj pa ne?«, kar že implicira posledice. V nadaljevanju si pogledjmo utilitaristično teorijo in ali je pri etičnem presojanju lahko učinkovitejša kot Kantov kategorični imperativ.

5.2 UTILITARIZEM

V nasprotju s Kantovo etiko, utilitarizem zagovarja pomen posledic. Ideja utilitarizma je, da naj se pravilnost ali nepravilnost dejanja sodi zgolj po njegovih posledicah. Motivi niso pomembni (Bivins 2004: 94). Gre za prepričanje, ki kot temelj morale sprejema načelo največje sreče. Dejanja so »pravilna, če pripomorejo k nastanku sreče, in napačna, če pripomorejo k nastanku nasprotja sreče« (Mill 2003: 16). Mill (prav tam) kot najbolj znan predstavnik utilitaristične teorije s srečo misli predvsem »ugodje in odsotnost bolečine«, z nesrečo pa bolečino in izgubo ugodja.

Vendar pa, kot opozarja Mill (2003: 20), utilitaristično merilo »ni največja sreča posameznika, temveč največja sreča vseh ljudi.« Meni, da so ljudje zmožni žrtvovati svoje največje dobro za dobro drugih ljudi, ne strinja pa se s tem, da je žrtvovanje kot tako dobro samo po sebi. Namreč, /ž/rtvovanje, ki ne prispeva ali si ne prizadeva prispevati k sreči vseh ljudi, je /.../ zaman« (Mill 2003: 22).

Mill (2003: 21) meni, da načelo koristnosti ne vključuje zgolj približevanja sreči, pač pa tudi izogibanje nesreči. A vendar le v korist večjega števila ljudi. Zato je ta teorija lahko problem za manjšine, saj se njihovi interesi izgubijo (Bivins, 2004: 96). Kot piše Poler-Kovačičeva

(2002: 100), se (novinarji) utilitaristi zavedajo, da njihove odločitve lahko komu tudi škodujejo, a so jim pomembnejše koristne posledice, ki jih lahko ima javnost od njihovih dejanj, kot pa škoda, ki jo s tem (lahko) storijo posamezniku. »Kljub temu,« meni avtorica (prav tam), »pa je poročevalec moralno odgovoren, da posameznika ne prizadene bolj, kot to zahteva razumljivost zgodbe.« Namen utilitarističnega pristopa pač ni zadovoljevanje »radovednosti javnosti« (Poler 2005a: 206).

Problem utilitaristične teorije vidi Bivins (2004: 95) tudi v tem, da se je potrebno odločati v vsaki situaciji posebej. Vsakič znova je torej potrebno tehtati dobre posledice nasproti slabim, zaradi česar se avtor sprašuje, ali ne bi bilo enostavneje upoštevati pravila.

Vidimo lahko, da je utilitarizem precej fleksibilen in novinarjem pušča veliko svobode za odločanje po lastni presoji in glede na trenutno situacijo, kar ni nujno, da vedno privede tudi do (res) najboljšega izida. Po drugi strani pa Kantovo teorijo dolžnosti nekateri dojemajo kot preveč togo in ji očitajo, da bi v nekaterih situacijah vseeno morala upoštevati posledice. Kako najti najprimernejšo pot etičnega presojanja med obema? Morda odgovor na to lahko ponudi Aristotelova teorija vrlin.

5.3 TEORIJA ZLATE SREDINE

Ena od teorij, ki nam lahko pomaga pri etičnem odločanju, je Aristotelova teorija zlate sredine ali t. i. etika vrlin. Aristotel pravi, da je končni smoter vsega, kar počnemo, srečnost, ki si jo »želimo vedno le zaradi nje same« (2002: 56–57). Opiše jo kot »najvišje in najlepše dobro in obenem najslajši užitek,« in trdi, da si jo s trudom lahko pridobi vsak (2002: 63–64).

Srečo najdemo v vrlinah – Aristotel jih opredeljuje kot »hvalevredne lastnosti« (2002: 73), ki jih pridobimo z udejstvovanjem. Naša dejanja (kaj počnemo in kako to počnemo) vplivajo na to, kakšni bomo postali, iz česar izvirajo tudi razlike v nraveh (Aristotel 2002: 76–77). Pri vsem, kar počnemo, moramo torej iskati neko srednjo mero, saj vrline lahko »propadejo ali zaradi pomanjkanja ali pretiravanja« (Aristotel 2002: 78). Kot primer vrline navaja denimo hrabrost, ki je sredina med strahom in predrznostjo. Če nas je preveč strah in se izogibamo vsakršnim tveganjem (ena skrajnost), smo strahopetci, če pa strahu sploh nimamo (druga

skrajnost), potem smo drzni oziroma predrzni. Če smo v teh dveh skrajnostih sposobni najti srednjo mero, nas odlikuje vrlina hrabrosti (Aristotel 2002: 87).

Aristotel (2002: 78) pravi, da nam občutka ugodja ali neugodja pomagata spoznati, ali posedujemo katero od vrlin. Če denimo ostajamo dobre volje in pozitivno naravnani, čeprav vemo, da nas čaka kaj slabega, smo pogumni. Vendar pa avtor opozarja na obstoj »sredine glede na nas« (2002: 84), ki ni enaka za vse. Vsak razumen človek se namreč izogiba pretiravanju in pomanjkanju in išče sredino glede na sebe. Izpostavlja še to, da so nekatere strasti in dejanja slaba že sama po sebi, zato v njih ni mogoče (je nesmiselno) iskati srednje poti (npr. škodoželjnost, nesramnost, zavist, prešuštvo, kraja, umor) (Aristotel 2002: 86).

Če torej sklenemo, je vrlina »tista sposobnost, ki naredi človeka dobrega in mu omogoča, da svojo nalogo v redu opravi« (Aristotel 2002: 83). Zaradi vrlin smo dobri, zaradi slabosti pa slabi. Vendar pa je, kot je prepričan Aristotel, vrlina zelo redka in tudi biti kreposten ni lahko. Lažje se je predati eni od skrajnosti, kot pa poiskati srednjo pot. V težavnih situacijah jo lahko dosežemo tako, da opazujemo sami sebe in skušamo ugotoviti, h kateri od skrajnosti smo bolj nagnjeni. Takrat se moramo usmeriti ravno v nasprotno smer, uči Aristotel (2002: 92).

Bistvo teorije vrlin torej ni ne v pravilih ne v posledicah, pač pa v tem, kakšen značaj ima krepostna oseba. Ta odloča, ali bo oseba ravnala moralno ali nemoralno. Pomembno je namreč, kakšne vrline ima posameznik – če denimo ne pozna poštenosti, če nima te vrline, potem je velika verjetnost, da bo lagal, saj govoriti resnico ni v njegovi navadi (Bivins 2004: 99–100).

Sedaj, ko smo si podrobneje ogledali nekaj etičnih teorij, jih lahko uporabimo pri sistematičnem odločanju pri konkretni dilemi. Tu nam bo v pomoč Potterjev model presojanja, o katerem več v nadaljevanju.

5.4 POTTERJEV MODEL MORALNEGA PRESOJANJA

Gre za štiri temeljne korake, ki nam postopoma pomagajo priti do ustreznega etičnega zaključka oziroma odločitve, ko smo soočeni z etično dilemo (glej Poler Kovačič 2005a: 223–229):

1. opredelitev situacije,
2. identificiranje vrednot,
3. sklicevanje na etična načela,
4. izbiranje lojalnosti.

V prvem koraku podrobno opredelimo (znana) dejstva prispevka, ki ga analiziramo. V našem primeru so dejstva objave naslednja:⁹

- Slovenska slikarka Dora Plestenjak naj bi spolno zlorabila svojega vnuka (otrok je sin slikarkinega sina, Domna Slane).
- Zgodba je bila objavljena v Direktu, ki se po svojih vsebinah in načinu sporočanja uvršča v kategorijo tabloidnega tiska.
- Otrokova mati je o otrokovih pričevanjih obvestila policijo, zadeva je šla na sodišče, kjer so jo po dveh letih preiskave ustavili.
- Na prvi strani je bila objavljena napoved zgodbe na strani 2, spremljala pa jo je fotografija golega Domna Slane v družbi z materjo, za katero je avtor zapisal, da naj bi bila posneta na orgijah, ki naj bi jih Plestenjakovi prirejali na svojem posestvu.
- Kot smo dokazali z jezikovno-stilno analizo, je avtor v besedilu uporabil nekatere besede, ki slikarko (pa tudi njena sinova) prikazujejo v najslabši luči.
- Avtor je na podlagi pričevanja nekaterih članov družine Ošljaj precej podrobno opisal, kaj naj bi slikarka počela z vnukom, pri tem pa uporabil besede, ki so s svojim pomenom globoko vezane na dečkovo intimo.
- Otroka je omenil zgolj z začetnico imena in priimkom, vendar je s sobesedilom omogočil njegovo identifikacijo.
- Napovedal je »grozljivo izpoved« 4-letnega slikarkinega vnuka, ki naj bi bila objavljena v prihodnji številki.
- O družini Plestenjak-Slana je avtor pisal kot o premožni in vplivni slovenski družini, ki si lahko privoščijo početi nemoralne in kaznive stvari, pa se zaradi svojega položaja v družbi lahko izogne kaznim.

⁹ Ob tem velja omeniti, da smo kot raziskovalci, ki presojamo zgolj na podlagi dostopnih informacij iz novinarskega besedila, nujno omejeni, saj ne poznamo (vseh) relevantnih dejstev dogodka. Naloga novinarja, ki je soočen z etično dilemo in se njene razrešitve loteva po modelu, pa je, da podrobno razišče okoliščine, informacije preverja pri različnih virih in tako pridobi tudi informacije, ki nam pri tej analizi niso znane. Rezultati naše analize bi bili veljavnejši, če bi lahko uporabili metodo neposrednega opazovanja z udeležbo, kar pa v našem primeru ni mogoče.

Na podlagi teh dejstev objave lahko opredelimo etično dilemo, ki je ne moremo utemeljeno razrešiti zgolj s sklicevanjem na etični kodeks: ali sme avtor, kljub temu, da piše za rumeni tisk, v prispevku uporabljati gradivo, informacije in besede, ki teptajo slikarkino dostojanstvo (pa tudi dostojanstvo njenih sinov) in jo črnijo v javnosti? Ali torej upravičeno objavi slike razgaljenega slikarkinega sina oziroma ali je objava takšnih fotografij primerna, četudi so bile objavljene v tabloidu? Ali je primerna uporaba besednih zvez, kot je »Dora vseh Plestenjakov mora«, ki so indic avtorjevega namena zaničevanja osebe, o kateri piše?

Da bi lahko odgovorili na ta vprašanja, moramo navesti in pretehtati nasprotujoče si vrednote:

- Pravica do obveščeniosti: javnost ima pravico biti obveščena o zanjo relevantnih zadevah.
- Novinarjeva pravica izražati mnenje, kritizirati nemoralna dejanja.
- Pravica objekta upovedovanja do zasebnosti.
- Pravica družinskih članov do zasebnosti.
- Splošna človekova pravica do domneve nedolžnosti.
- Pravica do spoštovanja človekovega dostojanstva, ki jo ima vsak človek.

Preden se lotimo presojanja na podlagi etičnih teorij, si pogledjmo nekaj zunanjih dejavnikov, ki jih bomo morali pri tem upoštevati:

- Načela Kodeksa novinarjev Slovenije, še posebno 20. člen, ki od novinarjev zahteva spoštovanje zasebnosti posameznika in izogibanje senzacionalističnemu in neupravičenemu razkrivanju njegove zasebnosti v javnosti, ter 22. člen, ki zahteva posebno obzirnost pri zbiranju informacij in poročanju o otrocih in mladoletnih osebah.
- Prispevek je bil objavljen v tabloidu, od katerega bralci pričakujejo privlačne zgodbe o znanih Slovencih, še posebno, če so te zgodbe povezane z njihovo zasebnostjo in intimo. »V rumenem tisku meje dopustnega segajo širše, saj naj bi bralci po konvenciji informacijam iz tovrstnega tiska pripisovali manjšo težo oziroma verodostojnost« (Poler Kovačič 2005a: 227).
- Slikarka je do neke mere javna osebnost, zato je njena zasebnost manj zaščitena pred očesom javnosti.
- Ana Jud, novinarka, ki je bila včasih zaposlena pri Direktu, piše, da je Direkt zgolj orodje posameznikov, ki želijo med seboj obračunavati v javnosti, da prispevki v njem temeljijo večinoma na govoricah, ter da si odgovorni urednik Bojan Požar velikokrat dovoli posege v avtorske prispevke drugih novinarjev. »Požar novinarjem vsakodnevno spreminja članke in jim dodaja žaljive pridevnike, pogosto pa tudi napake oziroma trditve, ki se

pozneje izkažejo za laži«, trdi Judova (2006), zaradi česar lahko resničnost zgodbe postavimo pod vprašaj.

- Avtor prispevka je slikarko obtožil spolne zlorabe vnuka, četudi je sodišče po dveh letih preiskave ni spoznalo za krivo, po objavi prispevka pa je izdalo še prepoved objave nadaljevanja zgodbe.
- Zakonodaja, ki obravnava posege v zasebnost, povzročanje duševnih bolečin, klevetanje, obrekovanje ipd.

Sedaj, ko smo navedli vsa znana pomembna dejstva in vrednote, se lahko lotimo analize primera s tremi etičnimi teorijami, ki smo jih prej opisali.

Kantov kategorični imperativ – deontološki pogled

Novinarjeva dolžnost je, da javnost obvešča o zanj relevantnih zadevah. Predvsem pa je njegova dolžnost, da spoštuje človekovo dostojanstvo. Ko torej poroča o aktualnih družbenih problemih, mora to početi tako, da ne tepta dostojanstva tistih, o katerih piše. To pomeni tudi, da se mora izogibati takšnim jezikovnim sredstvom, ki so sama po sebi negativna oziroma so v Slovarju slovenskega knjižnega jezika označena s kvalifikatorji, ki besedi pripisujejo negativen pomen.

Vprašamo se lahko, ali bi lahko slog pisanja, ki je bil uporabljen v analiziranem prispevku, univerzalizirali. Ali bi lahko vsi novinarji, ki bi pisali o nekom, za katerega bi bili prepričani (in bi to tudi lahko dokazali), da je storil nekaj slabega, lahko to osebo tudi označili s slabšalnimi besedami in na tak način izrazili, kaj si o tej osebi mislijo? Menimo, da ne, saj bi s tem osebi vzeli dostojanstvo, ki pa po Kantu pripada vsakomur, ne glede na to, kaj je storil, kajti dostojanstvo je notranja vrednost človeka, ki je ne pridobi s konkretnimi dejanji, ampak jo ima že s svojo človeškostjo.

Ali bi lahko vsi novinarji zanemarjali splošno človekovo pravico do domneve nedolžnosti, kadar bi se jim to zazdelo prikladno, in o nekom pisali, kot da je kriv nekega zločina, četudi ga sodišče (še) ni spoznalo za krivega? Menimo, da ne, saj bi s tem izničili vlogo sodišč in sodnikov in ti ne bi bili več potrebni.

Ali bi lahko vsi novinarji objavljali fotografije, na katerih so glavni akterji njihovih zgodb razgaljeni, če bi take fotografije dokazovale, da je to, kar je avtor zapisal, resnica? Tudi take

maksime ne bi mogli univerzalizirati. Človekovo telo je del njegove intime, tako kot njegova spolnost, in menimo, da v njo ni dovoljeno posegati. Javnost ima pravico vedeti, kaj počnejo znani oziroma slavni ljudje v zasebnem življenju, če njihova zasebna dejanja pomembno vplivajo na javnost. V primeru, ki ga analiziramo, pa menimo, da javnost nima pravice gledati slik slikarkinega golega sina. Maksima, da lahko mediji kadar koli objavljajo zasebne fotografije ljudi, ki niso v javnem interesu in za objavo katerih nimajo soglasja teh oseb, ne more postati splošni način novinarskega delovanja. Takšne maksime ne moremo univerzalizirati, obenem pa objava pomeni tudi kršenje posameznikovih ustavnih pravic. Ustava Republike Slovenije (1991) vsem državljanom v 34. členu zagotavlja varstvo osebnega dostojanstva, v 35. členu pa nedotakljivost telesne in duševne celovitosti. V primeru, ki ga analiziramo, avtor slikarki očita kaznivo dejanje, z jezikovno analizo pa smo zasledili tudi indic namena zaničevanja. Fotografije so v tem primeru zgolj dodatek k temu.

Kot smo že ugotovili, upravičenega javnega interesa za objavo takšne zgodbe ni. Menimo tudi, da je avtor slikarko in člane njene družine, o katerih piše, uporabil kot sredstvo za doseg cilja (prikazati celo družino Plestenjak/Slana v slabi luči, povečati prodajo časnika), kar je v nasprotju z deontološkimi načeli. Poleg tega pa se z načinom upovedovanja in z objavo fotografij vztrajno oddaljuje od svoje primarne dolžnosti – spoštovanja človekove osebnosti in dostojanstva.

Utilitarizem – teleološki pogled

Zasebnost javnih oseb je manj zaščiten kot zasebnost navadnih državljanov. Javnost ima pravico vedeti, kaj počnejo znani Slovenci, še posebno, če gre za osebe, ki imajo pomembne položaje v družbi in ki s svojim delovanjem pomagajo pri oblikovanju in udejanjanju nekaterih vrednot in načel. Če torej v javnosti zagovarjajo eno, v svojem zasebnem življenju pa počnejo nekaj drugega, imajo mediji pravico to razkriti.

Prispevek je napisan tako, da naslovnikom sporoča, da se spolni zločini (domnevno) dogajajo tudi med uglednimi ljudmi in da so storilci takšnih zločinov lahko tudi znani Slovenci. Početje teh posameznikov je potrebno razkriti javnosti. Po načelih utilitarizma je avtor »žrtvoval« zasebnost nekaj posameznikov v (domnevno) korist obveščenosti širše javnosti. Utilitarizem pravilnost oziroma nepravilnost dejanja presoja glede na to, ali bo dejanje za posledico imelo največje dobro za čim večje število ljudi. Ali lahko predvidimo, da bo avtor z objavo takšnih

fotografij in z uporabo takšnih jezikovnih sredstev, kot so v prispevku, ki ga analiziramo, dosegel kaj dobrega za širšo javnost?

Pozitivnih posledic, ki bi jih objava prispevka lahko imela, ne moremo predvideti. Lahko predvidimo zgolj negativne: poročanje o domnevnem spolnem prekršku na način, kot ga je izbral avtor prispevka, je zagotovo prizadel (vsaj) slikarko in njena sinova, pa morda še koga drugega, ki družino pozna in ji je naklonjen. Ob domnevi, da je zgodba izmišljena, je to še posebej problematično. Ne glede na to, da se utilitaristično naravnani poročevalci lahko izgovarja na to, da ima pravico obveščati javnost o prekrških znanih Slovencev, ima kljub temu do teh posameznikov še vedno moralno odgovornost. Paziti pa mora tudi, da škoda, ki jo s svojim pisanjem povzroči, ni večja, kot jo terja razumljivost zgodbe. Seveda ob predpostavki, da za zgodbo obstaja (upravičen) javni interes. V nasprotnem primeru bi se bilo namreč potrebno vprašati, ali je takšno zgodbo sploh smiselno pisati in objaviti. Ali je bilo potrebno objaviti fotografije golega slikarkinega sina, češ da so te dokaz prirejanja orgij v slikarkini družini? Menimo, da ne, saj za zgodbo, kot smo že ugotovili, ni bilo upravičenega javnega interesa. Ravno zaradi tega avtor takšnega prispevka sploh ne bi smel napisati in objaviti. Opozorili smo namreč že, da namen utilitarističnega pristopa ni zadovoljevanje voajeristične radovednosti javnosti.

Zlata sredina

Ob predpostavki, da je zgodba resnična, bi lahko identificirali dve skrajnosti: zamolčanje zgodbe in objava zgodbe v takšni obliki, kot je analizirani prispevek. Kljub temu, da je bila zgodba objavljena v tabloidu, kjer so »pikantne« zgodbe o znanih osebah pričakovane, menimo, da bi se lahko avtor izognil špekuliranju o orgijah in objavi fotografij, ki naj bi jih potrejevale. Če je bilo bistvo zgodbe slikarkino domnevno zlorabljanje vnuka, menimo, da je pisanje o orgijah odveč in da gre za pretiravanje.

Napisali smo že, da je sodišče presodilo v korist slikarke oziroma da je na podlagi preiskave ugotovilo, da je slikarka nedolžna. To v prispevku napiše tudi avtor sam, čeprav kljub temu o njej piše, kot da je kriva spolne zlorabe svojega vnuka. Mar ne bi tudi tega lahko označili kot pretiravanje, torej kot negativno skrajnost? Ugotovili smo tudi, da zgodba nima objavne vrednosti in da se pri objavi prispevka avtor ne more sklicevati na interes javnosti, saj ga v tem primeru ni. Ker gre za zgodbo, ki to pravzaprav ni, se moramo vprašati o smotnosti uporabe načela zlate sredine. Menimo, da je v tem primeru dejansko ne moremo iskati.

6. ZAKLJUČEK

Ključni namen te naloge je bil ugotoviti, katera načela Kodeksa novinarjev Slovenije je avtor analiziranega prispevka »Dora vseh Plestenjakov mora« (Direkt, št. 1, 15. 09. 2005, avtor Bojan Požar) upošteval in katerih ne. Skušali smo ugotoviti tudi, kaj bi morali upoštevati avtorji t. i. »rumenih« besedil, da bi zadostili načelom tabloidnega novinarstva in pri tem ne pozabili na etično držo. Reševanja dilem, za katere nam kodeks ni ponudil zadovoljivih rešitev, smo se lotili s pomočjo načel treh pomembnejših etičnih teorij. Celovito etično analizo pa nam je omogočila šele jezikovno-stilna analiza spornega besedila.

Ugotovili smo, da je avtor v prispevku zanemaril kar nekaj zahtev iz kodeksa. Ni zadostil določilu, ki od njega zahteva ločitev informacije od komentarjev, in tudi ne določilo, ki ga opozarja na dejstvo, da pri poročanju s področja pravosodja ne sme pisati o nekogaršnji krivdi, dokler tega s pravnomočno sodbo ne odloči sodišče. Četudi je sodišče presodilo, da slikarka ni kriva zlorabe vnuka, je avtor prispevka o njej pisal tako, kot da je prepričan v nasprotno. Pri tem je v potrditev svojega prepričanja navedel zgolj tiste vire, ki njegovo zgodbo potrjujejo, in prispevek predstavil kot vsoto objektivnih dejstev. To pa je oblika prevare.

S prispevkom o domnevni spolni zlorabi je avtor grobo posegel tako v zasebnost slikarke kot v zasebnost njene družine, predvsem pa v zasebnost 4-letnega otroka. Kodeks novinarjev Slovenije novinarjem dovoljuje posege v zasebnost ljudi, ko za to obstaja javni interes. S pomočjo Kodeksa britanske komisije za pritožbe zoper tisk smo opredelili nekaj ključnih meril, ki nam pomagajo razumeti, kdaj za objavo zgodbe obstaja upravičen javni interes, in ugotovili, da v prispevku o slikarki javnega interesa ni bilo. Ker je sodišče odločilo, da je slikarka nedolžna, kot motiva za objavo prispevka ne moremo upravičiti ne želje po razkrivanju kriminala ali hujšega prekrška, ne varovanja javne dobrobiti in javnosti, pa tudi ne razkrivanja slikarkinega poskusa, da bi s svojimi izjavami zavajala javnost, saj njenih izjav v prispevku sploh ni bilo. Ravno zaradi takšne odločitve sodišča smo ugotovili, da zgodba nima objavnosti vrednosti, zaradi česar smo se vprašali, ali je bila objava prispevka sploh smiselna.

Z jezikovno-stilno analizo smo v prispevku ugotovili indice namena diskreditiranja slikarke. Slovensko besedišče vsebuje pester izbor jezikovnih sredstev, ki jih novinarji lahko uporabijo pri ustvarjanju prispevkov. Nekatera so nevtralna, druga zaznamovana. A tudi med slednjimi

obstajajo takšna, katerih osnovni pomen ne nosi negativnega prizvoka in jih novinarji lahko uporabijo kot sredstva za doseganje posebnih učinkov. Kakšna jezikovna sredstva bodo v zgodbi uporabljena, je odvisno povsem in predvsem od avtorjeve oziroma urednikove zavestne izbire.

Ena od značilnosti tabloidov so t. i. človeške zgodbe oziroma ganljivke. V njih lahko zasledimo jezikovna sredstva, ki načeloma ne odražajo pomembnosti sporočila, so pa vseeno v tovrstnih zgodbah pričakovana (glej Kalin Glob, 2003: 233–234). Gre predvsem za rabo stilno zaznamovanih jezikovnih sredstev, zaradi katerih so zgodbe bolj privlačne in berljive, predvsem pa bralce pripravijo do tega, da do napisanega vzpostavijo čustven odnos in dejanja, o katerih zgodbe govorijo, moralno obsodijo. Tako ganljivke opredeljuje literatura, ki smo jo preučili. Gre torej za značilnosti, ki so za tabloidni tisk pričakovane in jih kot take sprejemajo tudi naslovniki. Vendar to ne pomeni, da je v senzacionalističnih zgodbah pričakovana raba besed, ki človeka ponižujejo, ga prikazujejo v najslabši luči in mu jemljejo dostojanstvo.

Avtorjevega početja nismo mogli upravičiti niti z upoštevanjem etičnih teorij. Kantov kategorični imperativ, Millov utilitarizem in Aristotelova zlata sredina nam ne ponujajo argumenta, s katerim bi lahko upravičili način poročanja, za katerega se je odločil avtor izbranega prispevka. Vse tri teorije namreč posameznike, tudi novinarje, opozarjajo na to, da so v odnosu do drugih moralno odgovorni. Celo utilitarizem, ki je od vseh treh izbranih teorij najbolj fleksibilen in novinarjem dovoljuje največjo svobodo odločanja glede na konkretno situacijo. Tabloidni časniki tako sledijo nekim sebi lastnim smernicam, ki imajo za posledico specifičen stil. Vendar ta vseeno ne more mimo temeljne odgovornosti do sočloveka in mimo dejstva, da je bistvo novinarskega poklica delo z ljudmi, v samem jedru pa je posameznik kot specifična, neponovljiva in neprecenljiva entiteta z lastnim dostojanstvom.

Če torej povzamemo naše ugotovitve, vidimo, da je avtor v analiziranem primeru ravnal neetično. Tako z vidika etičnega kodeksa, kot tudi z vidika etičnih teorij in jezikovne stilistike. Kaj je tisto, kar bi morali tudi avtorji senzacionalističnih prispevkov upoštevati pri svojem delu? Ali res lahko zanemarijo etiko zgolj zato, ker jim to dovoljuje narava rumenega tiska? Odgovorimo lahko naslednje: novinarji ne bi smeli zanemarjati etike samo zato, ker objavljajo prispevke v rumenem tisku, preprosto zato, ker pišejo o ljudeh in za ljudi, ti pa so osebe, ki imajo dostojanstvo. Zato smo prepričani, da bi morali tudi avtorji senzacionalističnih prispevkov upoštevati osebo kot najvišje dobro, ki ni cilj za dosego sredstev, pač pa cilj sam

po sebi. In bi tudi morali toliko poznati slovenski jezik, da bi znali uporabljati jezikovna sredstva tako, da vabijo k branju zgodb in naredijo besedilo bolj berljivo in privlačno, vendar ne, da hkrati žalijo in ponižujejo osebe, o katerih zgodbe govorijo. V nobenem primeru se ne bi smeli odreči načelu človekoljubnosti, ki naj bo temeljno vodilo tako novinarjem, ki pišejo za resni tisk, kot tistim, ki svoje prispevke objavljajo v tabloidih.

7. SEZNAM LITERATURE

- Alan, Jeff (2001): *Responsible journalism: A practical guide for working and aspiring journalists*. Chicago: Bonus Books, Inc.
- Aristotel (2002): *Nikomahova etika*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Belsey, Andrew (1998): *Journalism and ethics – Can they co-exist?* V Mathew Kieran (ur.): *Media ethics*, 1–14. London and New York: Routledge.
- Beranek, Mirjam (2005): *Priročni slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bertrand, Claude-Jean (2002): *Media ethics & accountability systems*. New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- Bird, S. Elizabeth (1997): *What a Story! Understanding the Audience for Scandal*. V James Lull, Stephen Hinerman (ur.): *Media Scandals*, 99–121. Cambridge: Polity Press.
- Bivins, Thomas (2004): *Mixed media: Moral Distinctions in Advertising, Public Relations, and Journalism*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Day, A. Louis (2000): *Ethics in media communication: Cases and controversies*. Ontario: Wadsworth Pub Co.
- Goodwin, Gene, Ron F. Smith (1994): *Groping for ethics in journalism. Third edition*. Iowa: Iowa State University Press.
- Graham, Betsy P. (1993): *Magazine article writing*. Orlando: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Jernejčič, Andreja (2004): *Senzacionalistično novinarstvo. Magistrska naloga*. Ljubljana: FDV.
- Kalin Golob, Monika (1998): *Jezikovna stilistika in razžalitve v tiskanih medijih*. V Korošec, Tomo (ur.): *Razžalitve v tiskanih medijih*, 31–46. Ljubljana: FDV.
- Kalin Golob Monika (2003): *Stil in novinarski škandal. Teorija in praksa* 40 (2), 229–244.
- Kalin Golob Monika (2004): *Moč jezika – izbor dejstev in besed. Teorija in praksa* 41 (3–4), 703–711.
- Kalin Golob Monika (2004a): *Novinarski jezik in stil: kaj vemo in česa ne*. V Poler Kovačič, Melita, Kalin Golob, Monika (ur.): *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri: Znanstveni zbornik ob 40. letnici novinarstva na Slovenskem*, 69–83. Ljubljana: FDV.
- Kalin Golob, Monika, Melita Poler Kovačič (2005): *Med novinarskim stilom in etiko: senzacionalizem brez meja. Družboslovne razprave XXI* (49–50), 289–303.
- Korošec, Tomo (1998): *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.

- Košir, Manca, Melita Poler (1996): *Utemeljitev novinarske etike in svoboda slovenskih novinarjev*. V Sedmak, Marjan (ur.): *Mediji, etika in deontologija*, 9–26. Ljubljana: FDV.
- Košir, Manca (2003): *Surovi čas medijev*. Ljubljana: FDV.
- Kovach, Bill, Tom Rosentstiel (2001): *The elements of journalism: What newspeople should know and the public should expect*. New York: Three rivers press.
- Kovač, Edvard (1996): *Meč, pero, kamera*. V Sedmak, Marjan (ur.): *Mediji, etika in deontologija*, 5–7. Ljubljana: FDV.
- Lambeth, Edmund B. (1997): *Časnikarstvo kot zaveza: poklicna etika*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Lippmann, Walter (1999): *Javno mnenje*. Ljubljana: FDV.
- Lull, James, Stephen Hinerman (1997): *The Search for Scandal*. V James Lull, Stephen Hinerman (ur.): *Media Scandals*, 1–33. Cambridge: Polity Press.
- McNair, Brian (1998): *The sociology of journalism*. London: Arnold.
- Mencher, Melvin (2000): *News reporting and writing*. New York: McGraw-Hill.
- Mill, John Stuart (2003): *Utilitarizem in o svobodi*. Ljubljana: Krtina.
- Milosavljevič, Marko (2003): *Novinarska zgodba*. Ljubljana: FDV.
- Pippert, Wesley G. (1989): *An ethics of news: a reporter's search for the truth*. Georgetown: Georgetown University Press.
- Poler, Melita (1997): *Novinarska etika*. Ljubljana: Magnolija.
- Poler Kovačič, Melita (2002): *Razžalitve in dostojanstvo osebe*. V Korošec, Tomo (ur.): *Razžalitve v tiskanih medijih*, 89–107. Ljubljana: FDV.
- Poler Kovačič Melita (2003): *Preiskovalno novinarstvo, ustvarjanje škandalov in novinarska etika*. *Teorija in praksa*, let. 40, št. 2, 207—228.
- Poler Kovačič, Melita (2005): *Kriza novinarske odgovornosti*. Ljubljana: FDV.
- Poler Kovačič, Melita (2005a): *Utemeljeno moralno presojanje v novinarstvu*. V Melita Poler Kovačič in Karmen Erjavec (ur.): *Uvod v novinarske študije*, 189–256. Ljubljana: FDV.
- Reah, Danuta (1998): *The Language of Newspapers*. London: Routledge.
- Retief, Johan (2002): *Media ethics: an introduction to responsible journalism*. New York: Oxford University Press.
- Sanders, Karen (2003): *Ethics & Journalism*. London: Sage Publications.
- Slovar Slovenskega Knjižnega Jezika (1979). Ljubljana: SAZU.
- Tavzes, Miloš, Adelešič Gregor (2002): *Veliki slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Trdina, Silva (1969): *Besedna umetnost. Del 2, Literarna teorija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Ustava Republike Slovenije (1992). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Verbinc, France (1968): *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Wilson, John (1996): *Understanding journalism*. New York: Routledge.

SPLETNI VIRI:

Deklaracija o temeljih novinarske etike, sprejeta leta 1954 na drugem kongresu Mednarodne federacije novinarjev. Dostopna na <http://www.media-forum.si/slo/pravo/pravni-viri/deklaracija-etika.pdf> (30. maj 2006).

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, sprejeta s strani držav članic Sveta Evrope 4. novembra 1950. Dostopna na <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=108> (30. maj 2006).

Jud, Ana (2006): *Tabloid Direkt, orožje posameznikov. Privid navidezne novinarske svobode kot krinka za obračune v javnosti*. Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/26/vmedijih/#> (30. september 2006).

Kazenski zakonik Republike Slovenije, prečiščeno besedilo, potrjeno s strani Državnega zbora RS 17. junija 2004. Dostopen na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200495&stevilka=4208> (2. januar 2007).

Kodeks novinarjev Slovenije, sprejet 10. oktobra 2002. Dostopen na <http://www.novinar.com/dokumenti/kodeks.php> (30. maj 2006).

Konvencija o otrokovih pravicah (OZN), sprejeta s strani Generalne skupščine združenih narodov dne 20. novembra 1989 z resolucijo 44/25. Dostopna na <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105> (14. december 2006).

Münchenska deklaracija, sprejeta leta 1971 s strani predstavnikov združenj novinarjev iz držav Evropske skupnosti, Švice in Avstrije ter več mednarodnih novinarskih organizacij. Dostopna na <http://www.media-forum.si/slo/pravo/pravni-viri/munchenska-deklaracija.pdf> (30. maj 2006).

Resolucija Generalne skupščine 1003 o novinarski etiki, sprejeta s strani Generalne skupščine leta 1993. Dostopna na <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA93/ERES1003.HTM>, (30. maj 2006).

Splošna deklaracija človekovih pravic, sprejeta in razglašena z resolucijo Generalne skupščine 217 A (III), 10. decembra 1948. Dostopna na <http://www.lonweb.org/onu/hr-ing-slo.htm> (30. maj 2006).

Ustava RS, sprejeta s strani Skupščine RS 23. 12. 1991. Dostopna na <http://www.media-forum.si/slo/pravo/pravni-viri/ustava.pdf> (30. maj 2006).

PRILOGA: »Dora vseh Plestenjakov mora« (vir: Direkt – št.1, 15. september 2005)

»Škofja Loka, 14. septembra – Tragična zgodba se je začela januarja 2002, ko sta se po nekaj letih skupnega življenja razšla dizajner stolov **Domen Slana**, starejši sin slikarke **Dore Plestenjak** in polbrat še bolj znanega estradnika **Jana Plestenjaka**, ter **Janja Ošljaj**, ena izmed najbolj znanih slovenskih oblikovalk. Ošlajeva se je s posestva Dore Plestenjak, v Puštalu blizu Škofje Loke, kjer ima hišo tudi Domen Slana, preselila v svojo hišo v Kranju, z njo pa je odšel njun štiriletni sin **V. Slana**. Šokirana Ošlajeva je kmalu ugotovila, da ima otrok nenavadne želje. Ko ga je dajala spat, jo je začel spraševati, ali mu ne bo božala lulčka, on pa bo njej božal lulico. To naj bi mu delala babica Dora, on pa mora tisto delati tudi njej. Enako je spraševal tudi šokirano mamo Janje Ošljaj **Marijo**, kar je pozneje pisno potrdil tudi njegov dedek **Feri Ošljaj**. Janja Ošljaj je seveda nemudoma odletela na kranjski center za socialno delo, ki ga vodi direktor **Marjan Podbevšek**, od tam pa so zadevo posredovali na policijo. Po dveh letih preiskave je drugostopenjsko sodišče v Ljubljani zavrnilo zahtevo tožilstva po preiskavi in zadevo dokončno ustavilo. Pristojni organi niso verjeli pripovedovanju otroka, niti pričanju njegove varuške pri Plestenjakovih **Špele Knafelj**, niti očetu Domna Slane, slikarju **Francetu Slani**, kaj šele Janji Ošljaj in centru za socialno delo. Še huje, policisti so presenečeni Ošlajevi pripovedovali, naj priskrbi filmske posnetke, ki bi kakor pričali o gnusnem početju Dore Plestenjak. Niso verjeli niti zgodbam o orgijah, ki naj bi se dogajale na posestvu Plestenjakovih, o čemer delno pričajo tudi šokantne fotografije, ki jih objavljamo že v današnjem Direktu. Ko se je Ošlajeva obrnila na pomoč k **Matjažu Hanžku**, varuhu človekovih pravic, pa ji je ena izmed njegovih uslužbenk le potarnala, kaj češ, mala država, velika in močna družina.«